

RAPOR

TR

2023

PAMUKTA SÜRDÜRÜLEBİLİR
TARIMIN YAYGINLAŞTIRILMASI
İÇİN ÖNERİLER

İYİ PAMUK
İNCELEMESİ

WWF-Türkiye

Asmalı Mescit Mahallesi İstiklal Caddesi No:36

Beyoğlu 34430 - İstanbul

Tel: 0212 528 20 30 Faks: 0212 528 20 40

www.wwf.org.tr

Bu yayının tamamı ya da herhangi bir bölümü, WWF-Türkiye'nin izni olmadan yeniden çoğaltılamaz ve basılamaz.

© Metin ve Grafikler: 2023 WWF-Türkiye

Tüm hakları saklıdır.

Kapak Fotoğrafı: © WWF-Türkiye

Pamukta Sürdürülebilir Tarımın Yaygınlaştırılması için Öneriler

İyi Pamuk İncelemesi

WWF-Türkiye, 2023

Raporu Hazırlayanlar:

Dr. Pınar Ceylan, Humboldt Üniversitesi Berlin

Dr. Ulaş Karakoç, Kadir Has Üniversitesi

Esra Kutman

İyi Pamuk Proje Koordinatörü Ayşe Doğrubak, WWF-Türkiye

Editör: Nilay Dirim

Grafik Tasarım : Cihan Uyanık

Baskı: Printworld Matbaa San. ve Tic. A.Ş

Bu araştırma WWF-Türkiye ve İyi Pamuk (Better Cotton) iş birliği ile yürütülmekte olan Daha İyi Pamuk projesi kapsamında yapılmış ve raporlanmıştır. Raporun oluşturulması sırasında Canbel Tarım Ürünleri ve Danışmanlık, İyi Pamuk Uygulamaları Derneği (İPUD), T.C. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP BKİ) ve Ulusal Pamuk Konseyine yaptıkları katkılardan dolayı teşekkür ederiz.

Bu raporun hazırlanmasında deneyimlerini paylaşan tüm pamuk çiftçilerine katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEM	4
II. PAMUK ÜRETİMİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	6
Dünyada ve Türkiye’de İyi Pamuk	8
III. PAMUK ÇİFTÇİSİ PROFİLİ	16
Demografik yapı ve üretim ilişkisi	16
Tarımsal bilgi, kurumlara/kişilere güven ve destek algısı	17
İklim krizine, toprak sağlığına ilişkin farkındalık ve gelecek	22
Yeni ve sürdürülebilir yöntemleri benimseme	25
Tarımsal yayım faaliyetlerine katılma ve bilgi edinme ihtiyacı	30
İyi Pamuk: Bilinirlik, algı, deneyimler	32
IV. SÜRDÜRÜLEBİLİR PAMUK ÜRETİMİNİN YAYGINLAŞTIRILMASI İÇİN BİR ÇERÇEVE	36
Davranış değişikliğini hedefleyen somut öneriler	42
Eğitim ve iletişim önerileri	43

YÖNETİCİ ÖZETİ

- Bu rapor, Türkiye’de pamuk üretiminin ekolojik, ekonomik ve sosyal yönden sürdürülebilirliğini amaçlayan yöntemlerin ve uygulamaların çiftçiler arasında yaygınlaştırılması sürecine ilişkin bir değerlendirmeyi, İyi Pamuk uygulamalarını örnek olay olarak ele alarak sunmayı amaçlamaktadır.
- Araştırmamız; uzmanlar ve sürdürülebilir pamuk üretimi alanında faaliyet yürüten sivil toplum kurumlarının çalışanlarıyla derinlemesine gerçekleştirilen mülakatlara; saha ziyaretleri sırasında çiftçilerle ve çırçır firmalarından yetkililerle yapılan görüşmelere ve Ocak 2023’te Aydın, Manisa, İzmir, Adana ve Şanlıurfa illerinden 564 pamuk çiftçisinin katılımı ile yapılan bir anket çalışmasına dayanmaktadır.
- Pamuk ve tekstil sektörü son yıllarda tüm dünyada; tüketicilerin sağlıklı ürüne ulaşabilmeleri başta olmak üzere ekolojik ve toplumsal sürdürülebilirlik yönündeki talep ve hassasiyetlerinin firmalar üzerindeki baskısına paralel olarak bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu bağlamda, 2005 yılında sektörün önde gelen aktörlerinin katkısıyla kurulan İyi Pamuk Standardı; çiftçileri iklim ve ekoloji dostu, temel insani iş koşullarına saygı gösteren, insan sağlığının korunmasına önem veren üretim süreçlerinin mümkün kılınması için yönlendirmekte ve desteklemekte; standartlara uygun pamuğun “İyi Pamuk Standardı” ile üreticiden tekstil sanayisine ve nihai tüketiciye yolculuğunda bir güven zinciri teşkil etmektedir. Türkiye’de İyi Pamuk Standardı Sistemi, 2013 yılından bu yana uygulanmakta olup bugün 2 bini aşkın çiftçi, on binlerce hektar alanda İyi Pamuk ilke ve kriterlerinin asgari göstergelerine uygun şekilde pamuk üretmektedir.

- İyi Pamuk uygulaması, tekstil sektörünün taleplerinden başlayarak yukarıdan aşağıya (top-down) doğru ilerleyen bir süreç olarak gelişim gösterir. İyi Pamuk uygulamalarının kısa sürede önemli bir başarı göstermesinde; pamuk sektörünün son kullanıcılarından başlayarak tekstil üreticilerine, iplikçilere, çırçır firmalarına ve en sonunda çiftçilere dek uzanan dikey entegrasyonu görece güçlü bir sektör olmasının payı vardır. Ancak hem İyi Pamuk’un hem de genel olarak sürdürülebilir uygulamaların pamuk üreticileri arasında yaygınlaştırılması için aşılması gereken engeller bulunmaktadır.
- İyi Pamuk sertifikalı ürün üzerinden kurulan değer zincirlerinde; pamuk çiftçisinin ilave prim, iyi tarım desteği benzeri bir mekanizma ile teşvik edilmesi hem İyi Pamuk üreticilerinin uygulamaya devam etmeleri hem de daha fazla çiftçinin sisteme dâhil olması adına önemlidir.
- İyi Pamuk uygulama süreci, çiftçilerin katılımını teşvik edebilen dijital olanaklardan faydalanarak güvenilirliği ve şeffaflığı artıracak ürün takip sistemi ile desteklenmelidir.
- İyi Pamuk uygulamalarıyla ortaya konan bilgi ve verilerden yola çıkarak bir Etki Analizi çalışmasının yapılması; uygulamanın çiftçilerin gelirlerinde, yaşam koşullarında ve ürün verimlerindeki etkisinin saptanması açısından önemlidir. Uygulama sonunda çevresel göstergeler üzerindeki değişimlerin veriye

dayalı tespitinin ardından sonuçlar kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Bu yönde yapılandırılan bir çalışma, çiftçilerin standarda duydukları güveni artıracaktır.

- Sürdürülebilir uygulamaların sahada başarı kazanması, yerel aktörlerin katılımı ve etkinliği ile ilgilidir. Pamuk özelinde bakıldığında çırçır firmalarıyla ve sahada çiftçilerle birebir ilişki kuran saha denetmenlerinin önemli rol oynadığı görülmektedir. Yerel aktörler çeşitlendirilerek rolleri tanımlanmalı ve çalışmaları desteklenmelidir. Çiftçilerin uygulamaya yönelik ikna sürecinde çırçır firmalarının aracılık faaliyetleri, saha uzmanlarının ise sosyal ağ kurma ve teknik destek rolleri önem taşır.
- Çiftçi anketi sonuçlarına bakıldığında; piyasa odaklı, fiyat ve destek sistemlerine karşı hassas, kurumların ve uzmanların önerilerine karşı meraklı ve ilgili; bireysel karar sürecinde kuşkucu, bağımsızlığına düşkün, özellikle kendi deneyiminden ve çevresindeki çiftçilerin deneyimlerinden yararlanarak öğrenmeye açık; yeni teknikleri denemekte olup bunların sonuçlarına güvendiği oranda hızla uygulama isteğine ve olanaklarına sahip bir çiftçi profili olduğu görülmektedir. Çiftçiler arasında sürdürülebilir tarımın yaygınlaşmasında, bireysel üretim kararlarını hızla etkileyen bir sosyal hareket yaratma süreci en temel unsurlardan biridir. Sürdürülebilir pamuk üreticilerinin bir hareketin ve topluluğun parçası olduklarını özümsemeleri için araç ve yöntemler geliştirilmelidir. İyi Pamuk ya da onarıcı tarım benzeri yöntemler, bireysel eğitimlerden ziyade kolektif bir deneyim sonucunda gelişim ve başarı gösterir. Özellikle dijital olanaklarla kendine has sosyal mecraların yaratılması, çiftçilerin birbirinden ilham alması, yenilikçiliğe özenmesi, yalnız olmadıklarını görmeleri açısından yararlı olacaktır.
- İletişim çalışmalarında “yüksek verim” elde eden üretim anlayışından ziyade; doğaya, çevreye, tüketicilere ve geleceğe saygılı yeni bir çiftçi tipinin teşvik edilmesi ve sürdürülebilirliğin çiftçiler için bir prestij ve gurur kaynağı haline getirilmesi gereklidir. Çiftçiler nezdinde “onarıcı”, “koruyucu”, ya da “sürdürülebilir” tarım uygulamalarına yönelik değer yaratmak ve çiftçilerin bu uygulamaları yaparak daha çok saygınlık ve itibar kazanmalarına yardımcı olmak bu uygulamaların kısa ve uzun vadede yaygınlaşmasına katkı sağlar.
- Özellikle Güneydoğu illerinde yakın zamanda hızla gelişmesine karşın İyi Pamuk’un bilinirliği artırılmalıdır. Uygulamanın hem pamuk üretimindeki payı hem de sosyal dokuya olan etkisi önemsenmeli, genç girişimci çiftçilerin bu bölgedeki ağırlığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

© Gökçen Kunter

BÖLÜM I

© Gökçen Kunter

ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEM

Bu rapor, Türkiye’de pamuk üretiminin ekolojik, ekonomik ve sosyal olarak sürdürülebilirliğini amaçlayan yöntem ve uygulamaların çiftçiler arasında yaygınlaştırılması sürecine ilişkin bir değerlendirmeyi, İyi Pamuk uygulamalarını bir örnek olay olarak ele alıp sunmayı amaçlamaktadır. İyi Pamuk uygulamaları, son 10 yılda tekstil sektörü aktörlerinin girişimlerinden itibaren başlayarak İyi Pamuk Uygulamaları Derneği ve sahada uygulama ortakları tarafından yürütülmekte olup bugün iki bini aşkın çiftçi tarafından on binlerce hektar alanda İyi Pamuk üretilmektedir. İyi Pamuk tarımsal üretimde daha sınırlı ve etkin şekilde girdi kullanılmasını, toprak ve su kaynaklarının sağlığının korunmasını ve üreticilerin sosyal ve ekonomik konumlarının geliştirilmesini hedefleyen sürdürülebilir uygulamaların bir örneği konumundadır. Bu bakımdan pamuk üreten bölgelerde, çiftçilerin yaklaşımlarının ve diğer sürdürülebilir tarım hakkındaki algı ve tavırlarının anlaşılması için uygun bir zemin sunmaktadır.

Çiftçilerin sürdürülebilir tarıma geçişleri ile ilgili araştırmalar; yaş, eğitim durumu, tarım dışı gelir, tarımsal işletme büyüklüğü ve mülkiyet durumu gibi bir dizi demografik ve ekonomik değişkenin çiftçilerin yeni/sürdürülebilir yöntem ve teknolojilere ilgi duymalarında ve bunları benimsemeye yatkınlıklarında etkili olduğunu gösterir niteliktedir. Bu bakımdan, sürdürülebilir yöntem ve sistemlerin yaygınlaştırılmasında hedeflenen çiftçi gruplarının özelliklerinin anlaşılması önemlidir.

Aynı zamanda, tarımsal sürdürülebilirlik alanında sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları ve uluslararası örgütlerin çiftçilere yönelik yayım faaliyetlerinin, iletişim stratejilerinin ve destekleme ile sübvansiyon politikalarının istenilen sonucu doğurması için ilgili faaliyetlerin, stratejilerin ve politikaların tasarımı ve de uygulanmasında hedeflenen çiftçi gruplarının özelliklerinin dikkate alınması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’deki pamuk çiftçilerinin demografik ve ekonomik profiline ilişkin veri sağlayan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışmanın bir amacı da Türkiye’deki pamuk çiftçisi profiline ilişkin genel bir izlenim ortaya koyarak farklı çiftçi gruplarına yönelik faaliyet, strateji ve politikaların geliştirilmesine katkı sağlamaktır.

Pamuk çiftçilerine odaklanan araştırmamızın ilk aşamasında; uzmanlarla ve sürdürülebilir pamuk üretimi alanında faaliyet yürüten sivil toplum kurumlarının temsilcileri ile derinlemesine

mülakatlar yapılmıştır. Ardından Aydın’a ve Şanlıurfa’ya ziyaretler gerçekleştirilerek çiftçilerle, İyi Pamuk uygulama ortaklarının saha çalışanlarıyla, kamu görevlileri ve çırçırcılar ile görüşülmüştür. Ardından bahsedilen ilk iki aşamada edinilen bilgiler ışığında, pamuk çiftçilerine yönelik bir anket tasarlanarak Ocak 2023’te Aydın, Manisa, İzmir, Adana ve Şanlıurfa illerinde 564 pamuk çiftçisinin katılımı ile bu anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Örneklem tespitinde ise tabakalı tesadüfi yöntem kullanılmıştır. Öncelikle, İyi Pamuk uygulamalarının halen yürütülmekte olduğu ilçeler tespit edilmiş, bu ilçelerdeki pamuk ekili alanların toplam içindeki payına göre toplam anketler dağıtılmış ve ilçe içinde tesadüfi örneklem yoluyla pamuk üreticileri seçilmiştir. Ancak bölgesel karşılaştırmaya imkân tanımak açısından ankete, İyi Pamuk uygulama sahası olmamakla birlikte Adana da dâhil edilmiştir. Dolayısıyla anketin bütün pamuk üreticilerine yönelik olarak değil, İyi Pamuk uygulama alanlarının periferisindeki yaygınlaşma alanında bir temsiliyet iddiası vardır. İllere göre yapılan anket sayıları ise şu şekildedir: Adana (43), Aydın (243), İzmir (93), Manisa (32), Şanlıurfa (173). Araştırmaya katılan 564 pamuk çiftçisinden 26’sı kadın, 538’i ise erkektir. Ankete katılan 564 çiftçiden 69’u (yüzde 12) ya halen İyi Pamuk çiftçisidir ya da geçmişte İyi Pamuk çiftçisi olmuştur.

Anket sorularından bazıları Likert ölçeği kullanılarak hazırlanmıştır. Bir grup içerisindeki belirli konulara ilişkin tutumların değerlendirilmesinde kullanılan bu yöntemde; yargı içeren bir takım ifadeler katılımcılara yöneltilmekte ve bu ifadeler ne ölçüde katıldıkları anlaşılmasına çalışılmaktadır (“Çok katılıyorum.”, “Katılıyorum.”, “Katılmıyorum.” gibi). Ölçeğin yorumlanmasında güçlü onaydan olumsuzlamaya doğru uzanan bu cevaplar kümesi ağırlıklandırılarak 0 ile 2 arasında değişen tek bir değer elde edilmiştir. 2 değeri, katılımcılar arasında en yüksek olumlu cevabı (“Çok katılıyorum.” gibi), 0 ise en olumsuz cevabı (“Hiç katılmıyorum.” gibi) temsil eder.

Sonuç olarak bu araştırma; anket analiz sonuçlarıyla birlikte derinlemesine yürütülen mülakatlardan elde edilen bilgilere dayanmakta ve İyi Pamuk dâhil olmak üzere pamuk üreticilerinin sürdürülebilir tarıma yönelik bakış açılarını, diğer aktörlerin çiftçi eğilimleri ile ilgili değerlendirmelerini ve İyi Pamuk uygulama sürecinin yapısından yola çıkarak sürdürülebilir yöntemlerin yaygınlaştırılmasına yönelik olarak ürettiğimiz önerileri içermektedir.

BÖLÜM II

© Gökçen Kunter Karaduman

PAMUK ÜRETİMİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Tekstil sektörünün en önemli hammaddelerinden biri olan ve dünyada yıllık rekoltesi 25 milyon tonun üzerinde bulunan pamuğun üretim süreçlerinin ekolojik, ekonomik ve sosyal olarak sürdürülebilir kılınmasının bir zorunluluk olduğu günümüzde artık yaygın olarak kabul görmektedir. Konvansiyonel yöntemlerle üretilen pamuk, tarımsal ürünler arasında birim alan başına kimyasal pestisit kullanımının en yüksek olduğu üründür. Yüksek seviyede kimyasal kullanımının yarattığı çevresel tahribatın yanında pamuğun hem üretiminde hem de işlenmesinde büyük miktarda su tüketilir. Türkiye’de de pamuk üretiminin yoğunlaştığı bölgelerde aşırı ve bilinçsiz kimyasal gübre kullanımı, su ve kimyasal tüketimi önemli bir sorundur. Yanlış toprak işleme, gübreleme ve aşırı pestisit kullanımı, karbon salınımını artırarak iklim değişikliğini de olumsuz etkiler. Ayrıca yüksek miktarda kimyasal kullanımının üreticilerin ve tüketicilerin sağlığı bakımından da önemli bir tehlike teşkil ettiği bilinmektedir.

Doğrudan çevresel etkilere ek olarak, uzun yıllardır devam eden yoğun girdi tüketimine dayalı üretim, toprak sağlığında bozulmaya sebep olmakta, ürün veriminin düşmesine engel olmaya çalışan çiftçiler gübre kullanımını artırarak bunu telafi etmeye çalışmakta ve doğal olarak böylece bir kısır döngü ortaya çıkmaktadır. Yoğun girdi kullanımına dayanan konvansiyonel tarımın yarattığı bu tüketim; kaynaklarda kıtlığa ve verimlilik üzerinde baskıya neden olur. Bu baskı ile birlikte, en yüksek tarımsal gelire sahip ürünlerden biri olan pamukta her geçen gün artan bir kaynak tüketimi en çarpıcı biçimde görülür. Aşırı kaynak kullanımı, artan çevresel tahribat ve toprak sağlığının azalması, pamuk üretiminde radikal dönüşüm ihtiyacını gözler önüne serer.

Pamuk, iklim krizi karşısında kırılgan bir üründür. İklim değişikliğiyle ilişkili olarak “ekim normunun ve hasat tarihinin kestirilememesi, sulama suyu temininde yaşanabilecek aksaklıklar, ani sıcaklık değişimlerinden kaynaklı koza silkmeleri [...] rekolte dalgalanması ve birim maliyetlerin her geçen gün yükselmesine neden olmaktadır.”¹ Tarım ve Orman Bakanlığının yerel aktörler ve tarım bürokrasisi ile gerçekleştirdiği bir çalıştay (2021), iklim değişiminin sıcaklık ve yağış düzenlerindeki farklılaşma nedeniyle Türkiye’nin her bölgesinde adaptasyon ihtiyacını artırdığını, çiftçi gelirlerini azalttığını ya da belirsizleştirdiğini ve alışılagelmiş ürün tipleri ile üretim yöntemlerini değiştirdiğini göstermektedir. ²Pamuk gibi ticari değeri yüksek ve konsantre bölgelerde üretilen, sulama olanaklarına sahip bir ürün için çiftçilerin adaptasyon becerileri yüksek olacaktır. Ancak bu sürecin daha fazla yatırımla, bölgesel iklim değişiminin özelliklerinin iyi anlaşılmasıyla beraber yürütülmesi gereklidir.

1. Oğuz İ. ve Veziroğlu S., Türkiye’de Sürdürülebilir Pamuk Değer Zincirlerinin Desteklenmesi Projesi Söke - Bergama Örneği, 2021, ss. 306-7.

2. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, İklim Değişikliği ve Tarım Değerlendirme Raporu, 2021, Ankara.

PAMUK VE TEKSTİL SEKTÖRÜ SON YILLARDA; TÜM DÜNYADA TÜKETİCİLERİN EKOLOJİK VE TOPLUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YÖNÜNDEKİ TALEP VE HASSASİYETLERİNİN FİRMALAR ÜZERİNDEKİ BASKISINA PARALEL OLARAK DÖNÜŞMEKTEDİR.

Dünyanın önemli pamuk üreticilerinden olan Türkiye, halen net pamuk ithalatçısı konumunda olup pamuk üretiminin artırılmasını ve bu alanda kendi kendine yeterli olmayı, stratejik bir hedef olarak belirlenmiştir. Ancak Türkiye birim alan başına kütlü pamuk verimi bakımından dünyada ilk sıralarda yer almasına karşın uzun vadede pamuk ekilen alanlarda bir daralma gözlemlenmektedir. Tarımsal girdi maliyetlerindeki artış, ürün alım fiyatlarının maliyetlerin gerisinde kalması, girdi yoğun bir ürün olan pamukta üreticileri gittikçe daha fazla zorlamaktadır. Yüksek girdi maliyetleri, girdi fiyatlarındaki artış kadar başta suni gübre olmak üzere plansız, toprak ve ürün analizine dayanmayan aşırı girdi kullanımıyla da ilişkilidir. Pamuk üretiminin artırılabilmesi ve uzun vadede çiftçiler açısından ekonomik olarak sürdürülebilir olması için girdi kullanımını ve maliyetlerini azaltacak yöntemlerin bulunması gerekecektir.

Bütün bu nedenlerle pamuk ve tekstil sektörü son yıllarda; tüm dünyada tüketicilerin sağlıklı ürüne ulaşabilme faktörüyle birlikte ekolojik ve toplumsal sürdürülebilirlik yönündeki talep ve hassasiyetlerinin firmalar üzerindeki baskısına paralel olarak dönüşmektedir. Gıda sektöründe olduğu gibi pamuk ve tekstil sektöründe de artan bilinçli tüketim eğilimi; ekolojik olarak sürdürülebilir, karbon üretimini azaltarak iklim krizini hafifletmeyi amaçlayan, sosyal olarak adilane ve insan sağlığını koruyan üretim süreçlerinin kendisini bir katma değere dönüştürmüştür. Tüketicilerin talepleri doğrultusunda sivil toplumun baskısı ve önemli katkısıyla hükümetler, uluslararası ve bölgesel örgütler; sektörü bu doğrultuda düzenlemeye ve ilgili standartları yükseltmeye yönelik olarak önemli ve giderek hız kazanan adımlar atmaktadır. Bu süreçte paralel olarak, tekstil sektörünün önde gelen aktörlerinin de üreticilerden bu kriterlere uygun şekilde olan pamuk talebi de artmaktadır.

Türkiye’de dünyadaki genel eğilime paralel olarak pamuk üretiminde sürdürülebilir yöntemlerin yaygınlaştırılması adına uzun yıllardır kamu kurumları ve sivil toplum aktörleri tarafından çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu raporda örnek olay olarak ele alınan ve bu alandaki en önemli ve başarılı girişim olan İyi Pamuk Standardı ile birlikte İyi Tarım ve Organik Tarım sertifikasyon sistemlerine de faydalı olacağı düşünülerek kısaca değinilmiştir. BM Gıda ve Tarım Örgütü’nün (FAO) tanımladığı şekliyle **organik tarım**; kimyasal gübre, ilaç, hormon, genetiği değiştirilmiş tohum (GDO), koruyucu ve katkı maddesi gibi hiçbir kimyasal girdinin kullanılmadığı bir tarımsal üretim biçimini ifade eder. Türkiye’de organik pamuk üretimi ise 1980’li yıllardan bu yana yapılmakta olup özellikle 2000’li yıllarda önemli bir artış kaydetmiştir. Organik tarım, 2013’ten bu yana Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından uygulanan teşvikler çerçevesinde desteklenmektedir. Yunanistan ve İspanya ile birlikte GDO’suz pamuk üreten az sayıdaki ülkeden biri olması nedeniyle organik pamuk üretimi ve ihracatı bakımından dünya piyasalarında önemli bir avantaja sahip olan Türkiye, dünyada organik pamuk üretimi bakımından da ilk sıralarda yer alır. Ancak Türkiye’nin organik pamuk üretimi için farklı kaynaklarda, geniş bir aralıkta farklı rakamlar verilmekte olup özellikle son yıllara ilişkin sağlıklı verilere ulaşılamamıştır. ³

“İnsektisit ve pestisitlerin kullanılmaması, yabancı ot kontrolünün yönetimindeki güçlükler, organik sertifikalı tohumluk kullanımı gereksinimi, tohumlarda ilaç

3. Örneğin Textile Exchange, Organik Pamuk Pazarı Raporu’nda (Ekim 2022), Türkiye’nin 2020/1 sezonunda 43,329 hektar alanda, organik pamuk üretiminde dünya genelinin yüzde 24’üne karşılık gelen yaklaşık 81 bin ton organik pamuk lifi üretimi ile Hindistan’dan sonra ikinci sırada yer aldığını söylemektedir. Ancak bu rakam alternatif kaynaklarla karşılaştırıldığında gerçekçi görünmemektedir. Zaten bu raporda da Türkiye verilerinin güvenilirliğinin zayıf olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla verilen rakamlar ihtiyatlı bir biçimde değerlendirilmelidir.

kullanılmaması, elle pamuk hasadı ve hasatta defoliyantların kullanılmaması gibi faktörlere ⁴ bağlı olarak organik pamuk üretiminde maliyetlerin daha yüksek ve verimin daha düşük olduğu tartışmasız olmakla birlikte, mevcut araştırmalarda maliyet artışı ve verim kaybına ilişkin çok farklı oranlar görülmektedir. Ayrıca organik pamukta fiyat avantajının her zaman verim kaybını ve maliyet artışını telafi etmediği ve destekleme politikalarının gerekliliği de ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra sertifikasyon ve denetleme süreçlerinin şeffaflığı ve güvenilirliği ile ilgili kaygılar; çiftçilerin organik pamuk konusunda yeterli teknik ve mali bilgiye sahip olmaması; zararlı yönetiminde yaşanan güçlükler ve organik gübre girdilerine erişimdeki kısıtlılık Türkiye’de organik pamuk üretiminin yaygınlaşmasının önündeki en önemli zorluklar arasında sayılmaktadır. ⁵

İyi tarım uygulamaları, “tarımsal üretimin çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyecek şekilde kontrollü olarak yapıldığı, bu üretimin sonucunda elde edilen ürünün sertifikalandırılarak tüketiciye ulaştırıldığı işlemler zincirini ⁶” ifade eder. Bu uygulamalar, gıda güvenliğine, çevreyi ve toprağı korumaya ve üreticilerin sağlık, güvenlik ve refahını artırmaya yönelik bir dizi prosedür ve tedbiri içerir. Çiftçi perspektifinden bakıldığında İyi tarımın Organik tarıma kıyasla; insan ve hayvan sağlığını tehdit etmeyecek ölçülerde tarım kimyasalı ve gübre kullanımına imkân vermesi; bir geçiş süreci gerektirmemesi; verim kaybına sebep olmaması ya da bu kaybın çok sınırlı olması ve ürünler daha düşük fiyattan pazarlanabildiği için daha geniş bir pazara hitap etmesi gibi bir dizi avantaja sahip olduğu görülür. Türkiye’de 2000’li yıllarda pamuk, İyi Tarım uygulamaları dâhilinde en önde gelen ürünlerden biri olarak ön plana çıkmasına karşın 2012 sonrasında İyi Tarım Uygulaması altında pamuk üretiminde gerileme gözlenmiştir. Bazı çalışmalar, bu gerilemenin dünyada büyük tekstil alıcılarının talep ettiği İyi Pamuk’un üreticiler için daha cazip bir alternatif sunmasından kaynaklandığını belirtmektedir. ⁷

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE İYİ PAMUK

İyi Pamuk (Better Cotton BC); 2005 yılında WWF tarafından sektörün önde gelen aktörlerinin bir araya getirilmesiyle toplanan yuvarlak masa toplantısını takiben 2009 yılında kurulmuştur. Çiftçi merkezli, çok paydaşlı ve gerçekçi bir yaklaşımla tüm dünyada pamuk üretimini ekolojik ve sosyal olarak sürdürülebilir kılmayı amaçlayan BC; aynı yıl ilk küresel İyi Pamuk standartlarını yayınlamıştır. İyi Pamuk Standardı Sistemi; pamuk üretiminde tüm dünyada uygulanabilir asgari üretim kriterlerinin çiftçiler tarafından benimsenmesini sağlayarak toprak ve ürün sağlığı, pamukta entegre mücadele yöntemleri, yasal tarım kimyasalı kullanımı, tarım kimyasallarının doğru, bilinçli ve gerekli miktarda kullanımı, su kullanımının optimizasyonu, temiz ve kaliteli lif için doğru toplama yöntemleri, işçi sağlığı güvenliği ve örgütlenmesi, çocuk işçiliğinin önlenmesi gibi konularda küresel ölçekte dönüşüm yaratmayı amaçlar. İyi Pamuk Standardı, yıllar içinde saha deneyimi birikimine, değişen piyasa dinamiklerine, tarımsal üretim koşullarına ve teknolojik gelişmelere paralel olarak geliştirilmektedir.

4. Kalkancı, M. “Sürdürülebilir Tekstil Üretiminde “Organik Pamuk” ve Önemi,” Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 2017 2(3), ss.14-23.

5. Ekocconnect, “Türkiye Organik Tarımının ve Sektörünün Durumu Hakkında Rapor 2021,” http://www.ekocconnect.org/tl_files/eko/p/Projekte/MOE-Laenderberichte/Organik-Uelke-Raporu-TUERKIYE-EkoConnect-2021.pdf.

6. Türkiye’de Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları Üretim ve Pazarlama Esasları, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011, İstanbul.

7. Aydın Ziraat Odası, Aydın Organik ve İyi Tarım Yol Haritası Raporu, 2014, Aydın.

İyi Pamuk Standardı, 2010 yılında Brezilya, Hindistan, Pakistan ile birlikte Batı ve Orta Afrika'dan başlayarak tüm dünyada pamuk üretilen farklı coğrafyalarda uygulanmaya başlamış ve 10 yılı aşkın bir zaman zarfında çiftçilerin, çırçırıcıların, iplikçilerin, tedarikçilerin, üreticilerin, marka sahiplerinin, perakendecilerin, sivil toplum kuruluşlarının, bağışçıların ve de hükümetlerin katılımı ve desteğiyle birlikte dünyanın en büyük pamuk sürdürülebilirlik programı haline gelmiştir. Bugün 25 ülkeden 2.4 milyon pamuk çiftçisi, İyi Pamuk çiftçisi olarak üretim yapmaktadır; İyi Pamuk Standardı Sistemi dâhilinde 4.7 milyon ton pamuk üretilmekte ve bu oran dünya pamuk üretiminin yüzde 20'sinden fazlasını oluşturmaktadır.

Son yıllarda, tüketici tercihlerinde görülen ekoloji, sağlık ve sosyal tabanlı değerlere duyarlılığa ilişkin beklenti ve kaygıların gittikçe daha belirleyici olmasıyla pamuk ve tekstil firmaları da bu yönde tedarik ve üretim süreçlerini yeniden şekillendirme eğilimindedir. İyi Pamuk Sistemi, tüm dünyada pamukta sürdürülebilir tedarik zincirlerinin kurulması ve geliştirilmesi için tarımsal üreticiler, firmalar ve nihai tüketiciler arasında bir köprü işlevi görerek tarımsal üretim süreçlerini bu doğrultuda dönüştürebilen bir sistem olmayı başarmıştır. Sistem bir yandan, çiftçileri iklim ve ekoloji dostu, temel insani iş koşullarına saygı gösteren, insan sağlığının korunmasına önem veren üretim süreçlerinin mümkün kılınması için yönlendirip desteklerken bir yandan da lisanslı çiftçiler tarafından üretilen asgari standartlara uygun pamuğun “İyi Pamuk” markasıyla üreticiden tekstil sanayisine ve nihai tüketiciye yolculuğunda bir güven zinciri kurmayı amaçlar.

İyi Pamuk Standardı Sistemi'nin başarısında sistemin tüketicilere ek bir maliyet yüklememesi ve çiftçiler açısından üretimin ekonomik sürdürülebilirliğini gözetmesi; her bölgenin kendi şartlarına uygun olarak geliştirilmeye açık olması; çiftçilere takip edebilecekleri somut bir yol haritasıyla birlikte teknik destek ve danışmanlık sağlaması; gerçekçi, hayata geçirilebilir uygulamalarla pamuk üretim süreçlerini dönüştürmeyi amaçlaması; çevresel, ekonomik ve sosyal dinamikleri bir arada ele alan bütüncül bir perspektif benimsemesi, pamuk ve tekstil sektörünün önde gelen aktörlerinin desteğiyle yola çıkmış ve ilerlemiş olması rol oynamaktadır.

BC ve Türkiye'deki pamuk ve tekstil sektörünün önde gelen aktörlerinin 2011 yılında başlattığı görüşmeler sonucunda 2013 yılında kurulan İyi Pamuk Uygulamaları Derneği (İPUD), BC'nın stratejik ortağı olarak Türkiye'de İyi Pamuk Standardı Sistemi'ni uygulamakta ve İyi Pamuk üretimini yönetmektedir. IPUD, pamuk çiftçilerinin ve

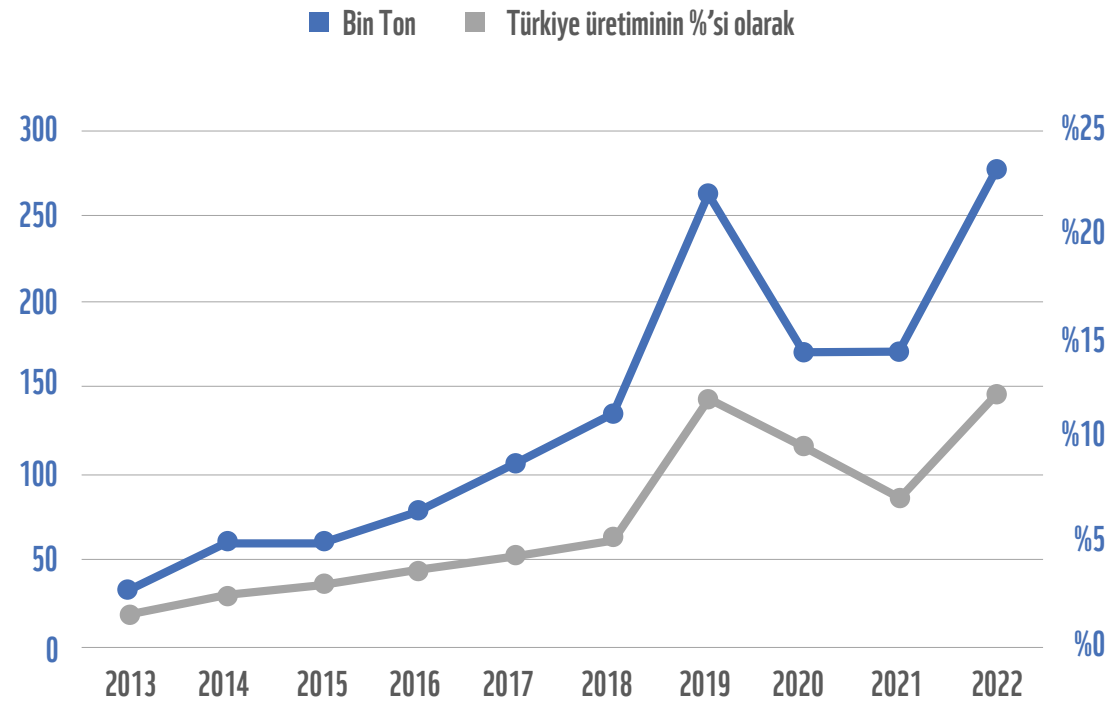
çırçır firmalarının yanı sıra devlet araştırma enstitüleri, üniversiteler, tedarik zinciri aktörleri ile diğer ulusal ve uluslararası kuruluşlarla ortaklık yapmaktadır. İPUD, İyi Pamuk Standardı'nın sahada uygulanma sürecinde “uygulama ortakları”yla (doğrudan çiftçilerle çalışan ve bölgesel uzmanlıkları olan kuruluşlarla) çalışır. Bu rolü halen İzmir ve Manisa'da Canbel Tarım Ürünleri Danışmanlık Eğitim Pazarlama San. Tic. Ltd Şti; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Aydın'da WWF-Türkiye üstlenmektedir.

Türkiye'de İyi Pamuk Standartları sistemi ilk kez 2013'te uygulanmış olup bu tarihten itibaren İzmir, Manisa, Aydın, Balıkesir, Denizli, Adana, Kahramanmaraş, Hatay, Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde İyi Pamuk üretimi yapılmıştır. Bugün İyi Pamuk üretimi -Kahramanmaraş'ta çok sınırlı bir alan dışında- esasen Ege Bölgesi'nde Aydın, İzmir, Manisa'da, Güneydoğu Anadolu'da ise Urfa ve Diyarbakır illerinde gerçekleştirilmektedir. İPUD verilerine göre halen 6 ilde toplam 2356 çiftçi, İyi Pamuk Standardını uygulamaktadır. ⁸ (Grafik 2)

2013 yılından itibaren Türkiye'de İyi Pamuk üretimi istikrarlı biçimde artmış, 2019/20 sezonunda 3299 lisanslı çiftçi ve 263 bin tonla Türkiye kütlü pamuk üretiminin yüzde 12'sine ulaşılmıştır. (Grafik 1) Bu rakam tek başına, Türkiye'de organik tarım, İyi Tarım gibi sertifikasyon sistemleri ya da onarıcı/koruyucu tarım gibi sürdürülebilir yöntem ve uygulamaların çok ötesinde bir yaygınlığı olan İyi Pamuk Standardı'nın başarısını ortaya koymaktadır. Ancak İyi Pamuk'un dünya pamuk üretimi içinde yer alan payı düşünüldüğünde Türkiye'deki İyi Pamuk uygulamalarının yaygınlaşma ihtiyacının sürdüğü açıktır.

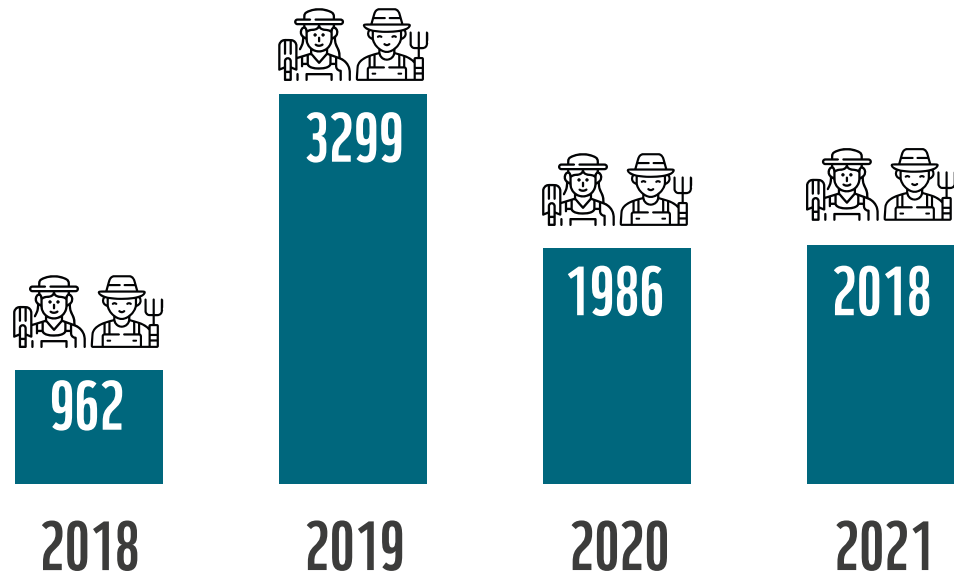
Bununla birlikte, 2020 baharında Türkiye'yi de etkisi altına alan COVID-19 salgını, pamuk üretimini de etkilemiş, temel gıda ürünlerinin fiyatındaki artışın karşısında pek çok pamuk üreticisi bu ürünlere yönelirken, Türkiye genelinde 2020/1 sezonunda pamuk ekilen alanda daralma ve pamuk üretiminde düşüş gözlenmiştir. Bu daralmanın İyi Pamuk'a yansıdığı anlaşılmaktadır. 2020/1 ve 2021/2 sezonlarında Türkiye genelinde İyi Pamuk ekilen alanda, lisanslı çiftçi sayısında ve İyi Pamuk üretiminde de önemli bir düşüş yaşanmıştır. İPUD lisanslama verilerine göre 2022/3 sezonunda salgının etkisi geride bırakılmış, Türkiye'de 48 bin hektara yakın alanda İyi Pamuk üretimi yapılmıştır. Bu oran, ülke çapında toplam pamuk ekilen alanın yaklaşık yüzde 10'una karşılık gelir.

8 <https://iyipamuk.org.tr/>

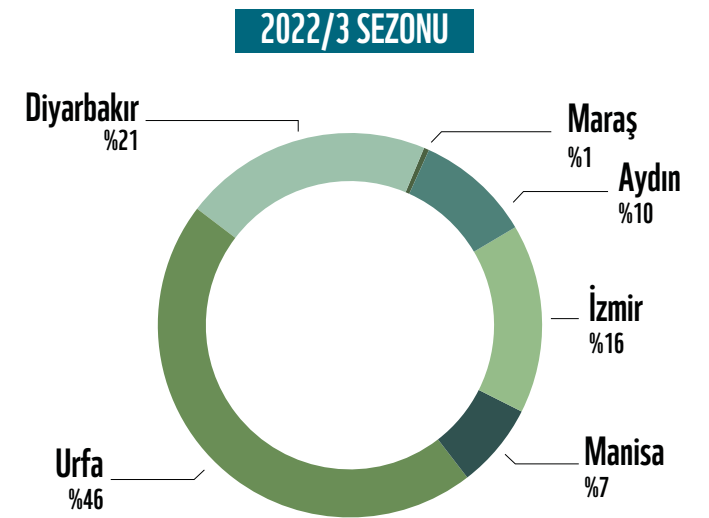
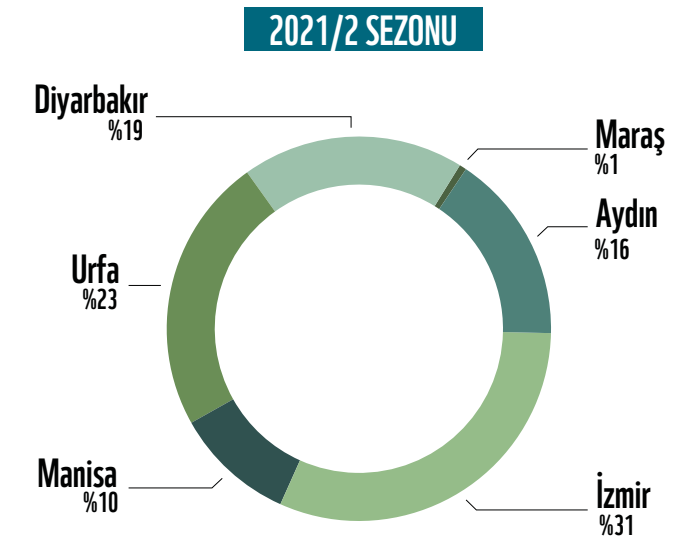
Grafik 1: Türkiye’de İyi Pamuk Kütlü Pamuk Üretiminin Türkiye Pamuk Üretimindeki Yüzde Olarak Payı

(Kaynak: www.iyipamuk.org.tr)

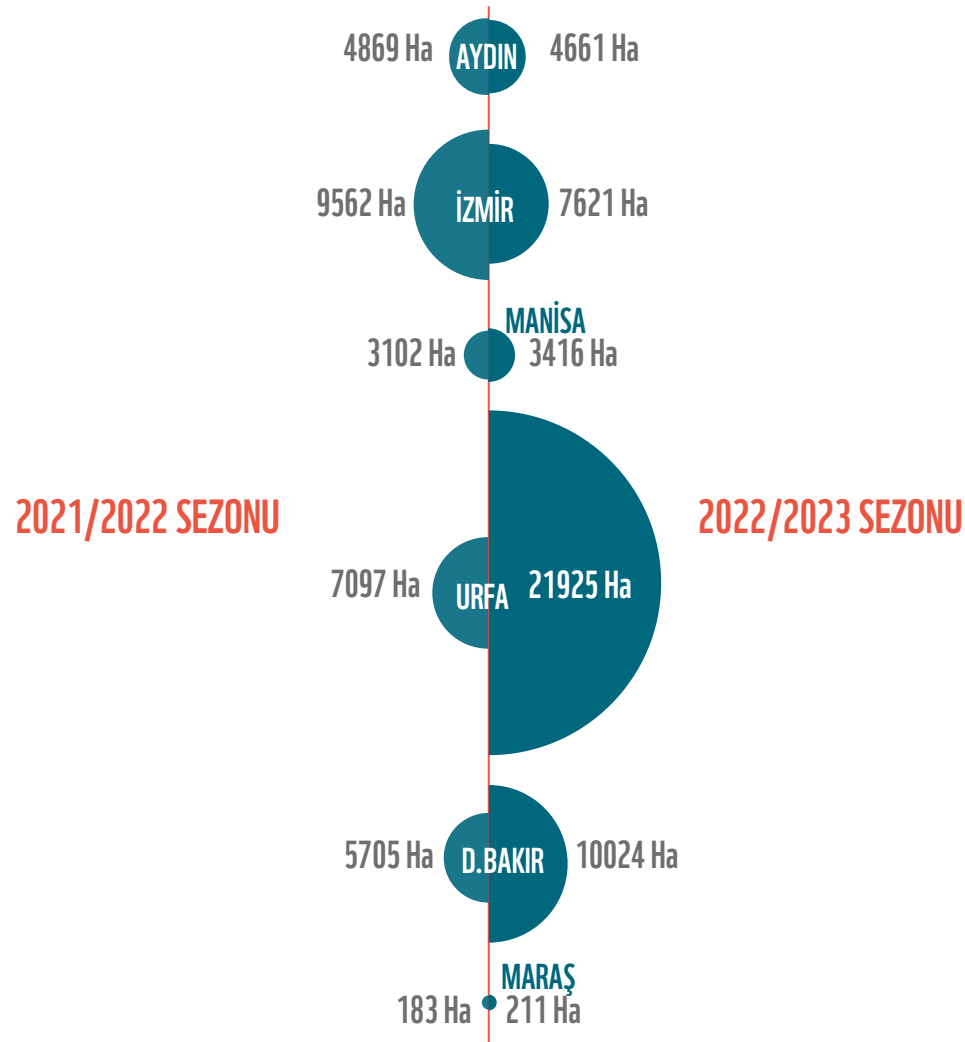

Grafik 2: Yıllara göre Türkiye’de İyi Pamuk çiftçisi sayısı
(Kaynak: İPUD)

2020/1 ve 2021/2 sezonlarında görülen İyi Pamuk’taki bu gerileme, Türkiye çapında genel pamuk üretimindeki daralma yaşanmayan Ege Bölgesi’nde de İyi Pamuk üretiminin önemli bir düşüş kaydetmesi ve 2021/2 sezonunda Türkiye genelinde bir önceki sezona göre alan ve üretim bazındaki toparlanmaya rağmen İyi Pamuk ekim alanı ve üretim seviyesinde benzer bir iyileşme görülmemesi ise durumun tek başına bu nedenle açıklanamayacağını göstermektedir. Ortaya çıkan tablo, ekonomik belirsizlik ortamında bazı pamuk çiftçilerinin kriz algısıyla hareket ederek konvansiyonel yöntemlere dönüş yaptığını ve İyi Pamuk Standardı Sistemi’nden ayrıldığını düşündürmektedir. Öte yandan, saha gözlemlerimize göre bu faktörlerin haricinde pamuk çiftçilerinin bir kısmı da İyi Pamuk’tan çeşitli gerekçelerle ayrılmıştır. Bahsedilen bu gerekçeler, aşağıda daha ayrıntılı tartışacağımız gibi İyi Pamuk’un temsil ettiği yeni değer zincirinde kimi çiftçilerin konumlarını ve kazanımlarını sorgulamasından kaynaklanmaktadır.

Grafik 3: İyi Pamuk ekim alanlarının illere göre dağılımı
(Kaynak: www.iyipamuk.org.tr)
* 2022/3 sezonu verileri İPUD lisanslama verileridir.

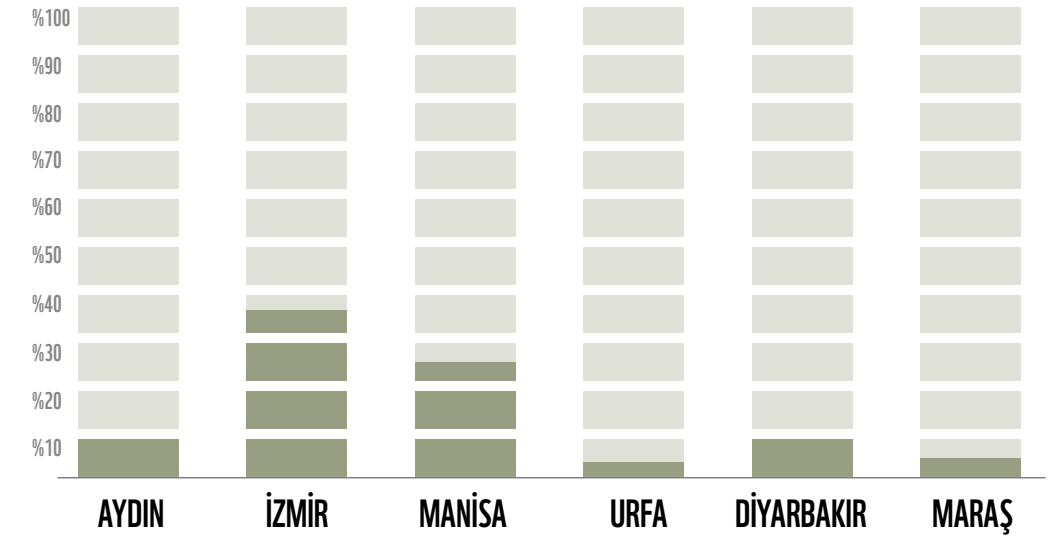

Grafik 4: İyi Pamuk ekili alan (Ha)
(Kaynak: İPUD)

Grafik 3, 2021/2 sezonunda İyi Pamuk ekim alanlarının illere göre dağılımını gösterir. 2021/2 sezonunda İyi Pamuk alanlarının yüzde 57'si Aydın, İzmir ve Manisa'da; yüzde 42'si ise Diyarbakır ve Şanlıurfa'da bulunmaktadır. İPUD lisanslama verileri esas alındığında 2022/3 sezonunda, İyi Pamuk ekim alanlarının Şanlıurfa'da yaklaşık 3 kat, Diyarbakır'da ise 2 kat artmasıyla bu bölgesel dağılım değişmiş, Türkiye'deki pamuk üretim alanlarının dağılımına yaklaşmıştır (Grafik 4). 2022/3 sezonunda toplam İyi Pamuk ekim alanlarının yüzde 67'sini Diyarbakır ve Şanlıurfa, yüzde 33'ünü ise Aydın, Manisa ve İzmir illerindeki üretim sahaları oluşturmaktadır.

Grafik 5, il bazında İyi Pamuk ekim alanının toplam pamuk ekim alanı içindeki payını gösterir. 2021/2 sezonu için il bazında İyi Pamuk ekim alanlarının toplam pamuk ekim alanı içindeki oranına bakıldığında İzmir'de pamuk ekili toplam alanın yüzde 36'sının, Manisa'da ise yüzde 25'inin İyi Pamuk sistemine dâhil olduğu göze çarpmaktadır. Bu sıralamayı yüzde 10 ile Diyarbakır ve Aydın, yüzde 5 ile Kahramanmaraş ve yüzde 4 ile Şanlıurfa takip etmektedir. Lisanslama verilerine göre 2022/3 sezonunda ise yine İzmir (yüzde 23) ve Manisa (yüzde 20) alan bazında İyi Pamuk'un en yaygın olduğu iller olmaya devam ederken bu oran Diyarbakır'da yüzde 12, Şanlıurfa'da yüzde 9, Aydın'da yüzde 8 ve Kahramanmaraş'ta ise yüzde 3'tür.

Lisanslı İyi Pamuk çiftçisi başına ortalama arazi miktarı, 2018-2022 yıllarında 150 ila 200 dönüm arasında değişiklik göstermiştir. Bu rakam, Türkiye genelinde ortalama pamuk ekili arazi büyüklüğüne yakındır. İyi Pamuk üretimi yapılan işletmelerin büyüklük dağılımına ilişkin veriye ulaşılamadığından işletme ölçeği bakımından bir değerlendirme yapmak şu aşamada mümkün değildir.

Grafik 5: İyi Pamuk Ekili Alanın(2021/2 sezonu) Toplam Pamuk Ekili Alanına Oranı

(Kaynak: www.iyipamuk.org.tr ve TÜİK verileri)

Türkiye'de İyi Pamuk'un serüvenine ilişkin burada sunulan tablonun sürdürülebilir tarımsal yöntemlerin yaygınlaştırılması bakımından bir başarı hikayesi olduğu açıktır. Sürecin gelişme aşamalarından görülebileceği gibi İyi Pamuk esasen uluslararası tekstil sektörünün girişimiyle ve tüketici taleplerini yansıtacak şekilde, Türkiye'deki sektör aktörlerinin inisiyatifiyle başlayan yukarıdan aşağıya (top-down) doğru gelişen bir süreç olmuştur. Tekstil üreticilerinden iplik üreticisine, pamuk borsasından çırçırıcıya ve nihayet oradan pamuk üreticisi çiftçiye dek uzanan bir ürün tasarımı ve piyasa tanımlama sürecidir. İyi Pamuk Standardı; spesifik, yeni ve sürdürülebilir olma iddiasında olan bir pamuk ürünü ekseninde, yeni bir değer zincirleri tanımlanmasını içermektedir. Pamuk sektörünün dikey entegrasyon düzeyinin başka tarımsal ürünlere göre yüksek oluşu, aktörler arasında hızlı ve güçlü bağlar, tarımsal üretimin görece coğrafi konsantrasyonu, aktörlerin sürdürülebilirlik konusunda ortak kanaati, kısa sayılabilecek bir sürede İyi Pamuk uygulamalarını önemli bir noktaya taşımıştır. Böylece İyi Pamuk, Türkiye'de tarımsal üretimin sürdürülebilir ilkeler çerçevesinde dönüşümü bakımından en önemli örnek haline gelmiştir.

Bununla birlikte Türkiye'de İyi Pamuk'un toplam pamuk üretimi içerisindeki payı halen dünya genelinin oldukça altında olup İyi Pamuk, Türkiye'de pamuk üretiminin önemli merkezleri olan Şanlıurfa ve Aydın'da arzu edilen düzeyde yaygınlaşmamıştır. Öte yandan, sertifika sistemine dâhil olan çiftçilerin sistem içerisinde üretim yapmaya uzun yıllar devam etmesi, orta ve uzun vadede faydaları görülebilen uygulamalar söz konusu olduğu için özellikle önemlidir. İyi Pamuk çiftçisi olup daha sonraki sezonlarda sistemden ayrılan çiftçilerin oranını ise ilgili verilere ulaşılamadığı için değerlendirmek zordur. Bir o kadar önemli olan diğer bir nokta da COVID-19 salgını gibi "kriz" dönemlerinde, pamuk çiftçilerinin sistemden ayrılma eğilimlerinin önlenmesi, standart sistem dâhilinde üretim yapmaya devam etmelerinin sağlanmasıdır.

**İYİ PAMUK, TÜRKİYE'DE
TARIMSAL ÜRETİMİN
SÜRDÜRÜLEBİLİR İLKELER
ÇERÇEVESİNDE DÖNÜŞÜMÜ
BAKIMINDAN EN ÖNEMLİ
ÖRNEKLERDEN BİRİ HALİNE
GELMİŞTİR.**

BÖLÜM III

© Gökçen Kunter Karaduman

PAMUK ÇİFTÇİSİ PROFİLİ

Bu bölüm, yapmış olduğumuz anket çalışmasına dayanarak pamuk üreticisi çiftçilerin profilini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Hedefimiz; pamuk üreticilerinin bilgi edinme, üretim kararlarını alma, kurum ve sahadaki aktörlerle ilişkiler kurma, toprak ve çevre sağlığı hakkındaki algıları ile sürdürülebilir tarım uygulamalarını ne kadar uyguladıkları ve daha spesifik olarak İyi Pamuk uygulamaları ile ilişkilerini tespit etmek olmuştur. Anket tasarımında üreticiler, beraber yaşadıkları, geçimlerini sağladıkları ve üretici birim olarak beraber hareket ettikleri geniş tanımlı hane olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla anketteki her bir katılımcıyı; kişi ya da çekirdek aile olarak değil, pek çok durumda kendi aile büyüklerini ya da birden fazla aileyi kapsayan yani geniş aileyi temsil eden katılımcılar olarak düşünmek mümkündür.

Demografik yapı ve üretim ilişkisi, anket sonuçları kapsamında pamuk üreticisi ailelerin temel demografik özellikleri ve üretimle ilgili karakteristikleri Tablo 1’de özetlenmiştir. Ankete katılan çiftçilerin yaş ortalaması 46’dır. Türkiye’de kırsal nüfusun ortalama yaşının artmakta olduğu ve genel olarak yaşanan bir kırsal nüfus ile karşı karşıya olduğumuz bilinen bir gerçektir. Çiftçi ailelerinin çocuklarının tarımdan ziyade tarım dışı iş gücü piyasasına katılmaya daha yatkın olmasının ve ortalama çiftçi yaşının artmasının işletmelerin devamlılığı ve tarımsal iş gücü verimliliği açısından endişe verici olduğu sıklıkla ifade edilmektedir. Pek çok çalışmada ortalama çiftçi yaşı 50 civarında olmakla birlikte, bu konuda bölgesel farklılıklara dikkat edilmelidir. Yararlandığımız araştırma örnekleminde pamuk üreticileri arasında ortalama yaş, yüksek paya sahip olan Şanlıurfa çıkarıldığında 50 olarak görülmektedir ki bu durum söz konusu kaygıları haklı çıkartmaktadır. Genç çiftçilerin oranı göz önünde bulundurulduğunda ise Şanlıurfa diğer illerden ayrılmakta, pamuk çiftçilerinin yaş ortalamasının 37 ile en düşük olduğu ve 35 yaş altı genç çiftçilerin oranının yüzde 47 ile en yüksek olduğu ilimiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyokültürel etkenlerle birlikte bölgede gençler için tarım dışı istihdam olanaklarının kısıtlılığı ve tarımsal gelirlerin pamuk üreten alanlarda ülke ortalamasına oranla daha yüksek olması bu durumda rol oynamaktadır. Ayrıca bu bölgede hâkim olan geniş aile yapısının da etkili olduğu düşünülebilir. Anketin yapıldığı 5 ilde 5,2 olan ortalama hane halkı sayısı, Şanlıurfa’da 8’dir ve diğer illere göre belirgin bir biçimde yüksektir. Genellikle bu geniş aile yapısı dâhilinde genç bireyler tarafından ailenin tarımsal faaliyetleri sürdürülmektedir.

Eğitim seviyesi açısından bakıldığında ortalama olarak ilkokul ve ortaokul mezunları pamuk çiftçilerinin yarıya yakını (yüzde 46); lise mezunları ise dörtte birini oluşturmaktadır. Şanlıurfa’da çiftçilerin ortalama eğitim seviyesinin genele kıyasla daha düşük olduğu görülür. Bu ilimizde lise mezunu çiftçiler tüm çiftçilerin yalnızca yüzde 6’nı oluştururken diplomasız-okur yazar çiftçiler yüzde 40 gibi önemli bir orana sahiptir. Bu duruma karşın, Ege Bölgesi’ndeki üç ilin toplamına bakıldığında ise lisans ve lisansüstü mezunlarının yüzde 10 gibi azımsanmayacak bir seviyede oluşu dikkat çekicidir.

**YAKLAŞIK HER DÖRT
HANEDEN BİRİ -BAZI
DURUMLARDA KENDİ
MÜLKİYETLERİNDEKİ
ARAZİYE EK OLARAK-
KİRALADIKLARI ARAZİDE
PAMUK ÜRETİMİ
YAPMAKTADIR.**

Anket yapılan alanların bir kısmı, Türkiye’de tarımsal gelirin en yüksek olduğu yerler arasındadır. 150 dekar olan medyan arazi büyüklüğü, Türkiye’deki ortalama tarımsal arazi büyüklüğünün üstündedir. Bu arazilerin yüzde 87’si sulanmaktadır. Su kullanımının küçük bir maliyet kalemi teşkil etmesi; damlama ve yağmurlama sulama sistemlerinin yüksek maliyeti ve kısa dönemli kiralamanın yaygınlığı sebebiyle sabit yatırım yapmanın avantajlı olmaması gibi de nedenlerle hem su israfına hem de toprağın yıkanarak organik ve mineral içeriğini kaybetmesine yol açan salma/ vahşi sulama yöntemi ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Ancak bazı çiftçilerin yüksek rakımdaki ya da sırttaki arazilerini ve mısır gibi ürünlerini yağmurlama ya da damlama sulama yöntemleri ile suladığı görülmektedir. Bitki sıraları arasında kanallar açılarak bu kanallara su verilmesiyle yapılan karık sulama yöntemi özellikle Şanlıurfa’da kullanılmaktadır. Söke ve Harran gibi verimli ovalarda, sulama olanağının geniş olması ve su kullanımı maliyetinin düşük olması, çiftçilerin bu alanda yeni teknolojilere yatırım yapmasının önüne geçer.

Yaklaşık her dört haneden biri -bazı durumlarda kendi mülkiyetlerindeki araziye ek olarak- kiraladıkları arazide pamuk üretimi yapmaktadır. Saha ziyaretinde görüşülen çiftçilerin de belirttiği üzere kiralama sürelerinin genel olarak kısa (1-2 yıllık) oluşu, sulama sistemleri gibi sabit maliyeti yüksek yatırımların yapılması ya da toprak sağlığının iyileştirilmesi gibi orta dönemde sonuç veren uygulamaların benimsenmesinin önünde önemli bir engeldir. Pamuk çiftçilerinin yüzde 44’ü hayvancılıkla uğraşmakta olup sadece yüzde 11’i ticari amaçla, yüzde 33’ü ise kendi tüketimi için hayvancılık yapmaktadır. Yalnızca Manisa’da pamuk çiftçilerinin önemli bir kısmı (yüzde 44) ticari amaca yönelik hayvancılıkla uğraşmaktadır. Çoğunlukla tarımsal üretim odaklı, ticari ürünlerin kısa dönemli verim ve kâr perspektifi ile üretildiği pamuk alanlarında hayvancılığın öneminin fazla olmadığı görülür.

Aynı hanede birlikte yaşayan bütün kişiler dâhil edildiğinde çiftçilerin yarısına yakınının (yüzde 48) tarım ve hayvancılık dışında gelirlerinin (esnaflık, serbest meslek, emeklilik, yoksulluk yardımı, yaşlılık geliri, ücretli çalışma vb.) bulunmadığı ve doğrudan tarım gelirine bağlı yaşadığı görülmektedir. Tarım dışı ek geliri olan pamuk çiftçisi hane oranı, özellikle Adana’da (yüzde 19) ve Şanlıurfa’da (yüzde 28) bir hayli düşüktür. Ayrıca emeklilik ve Bağkur geliri bir yana bırakılırsa ücretli işçilik, esnaflık ya da memuriyet gibi işler yapan aile üyelerinin sayısı Türkiye’de tarım gelirlerinin daha düşük olduğu bölgelere göre daha azdır (yaklaşık her üç haneden biri).

Buradaki veriler bir araya getirildiğinde pamuk çiftçisi profili; ortalama 150 dekar arazide 519 kg/dekar verim elde eden, pek çok durumda ticari olarak hayvancılık yapmayan, tarım dışı gelirleri Türkiye’nin diğer bölgelerine göre daha az olan, pamuk ektikleri arazilerini düşük maliyetle sulama olanağına sahip, ekonomik gücü yüksek ve ortalama yaşı yüksek bir çiftçi tipi olarak görülmektedir.

Tarımsal bilgi, kurumlara/kişilere güven ve destek algısı

Ankete katılan pamuk üreticilerine, tarımsal faaliyetleriyle ilgili konularda hangi iletişim kanallarından bilgi edindikleri; faaliyetlerinde hangi kurum ve kişilere güvendikleri ve bunlardan hangilerini kendilerine destek veren aktörler olarak algıladıklarını anlamak üzere sorular yöneltilmiştir.

Tablo 1: Pamuk üreticisi ailelerin temel demografik özellikleri ve üretimle ilgili karakteristikleri

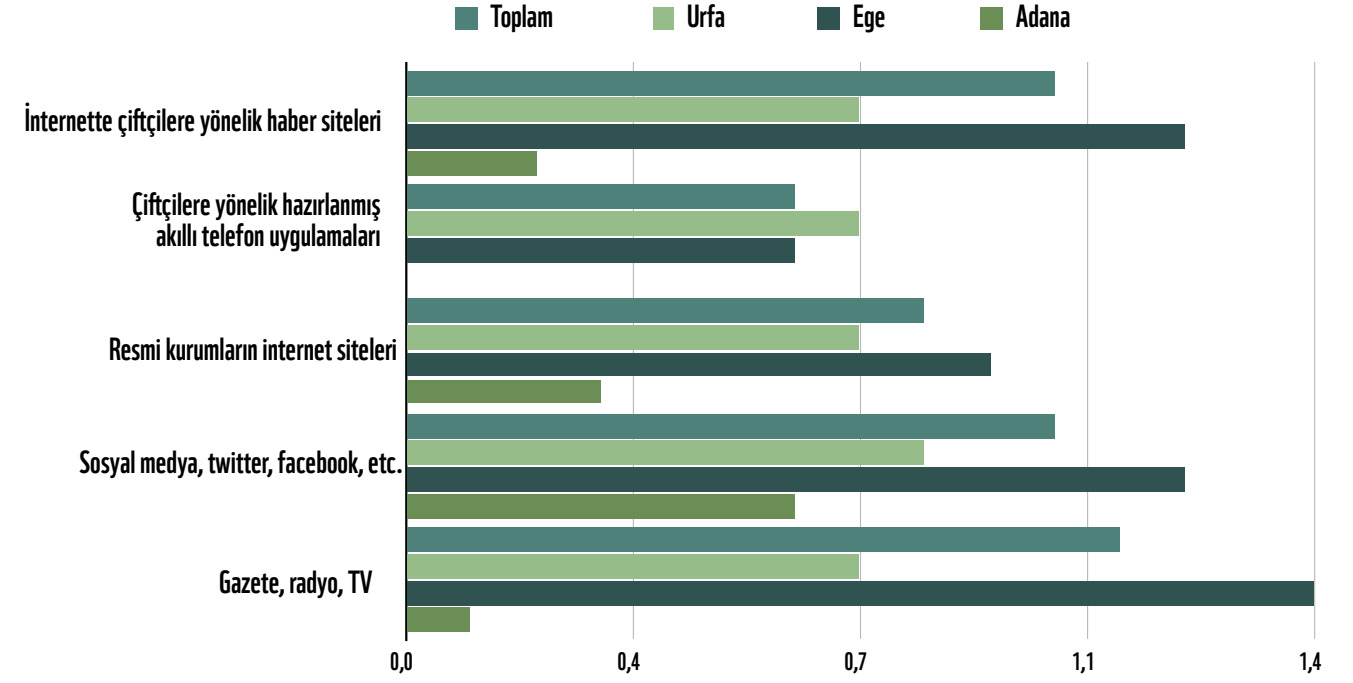

© WWF-Türkiye

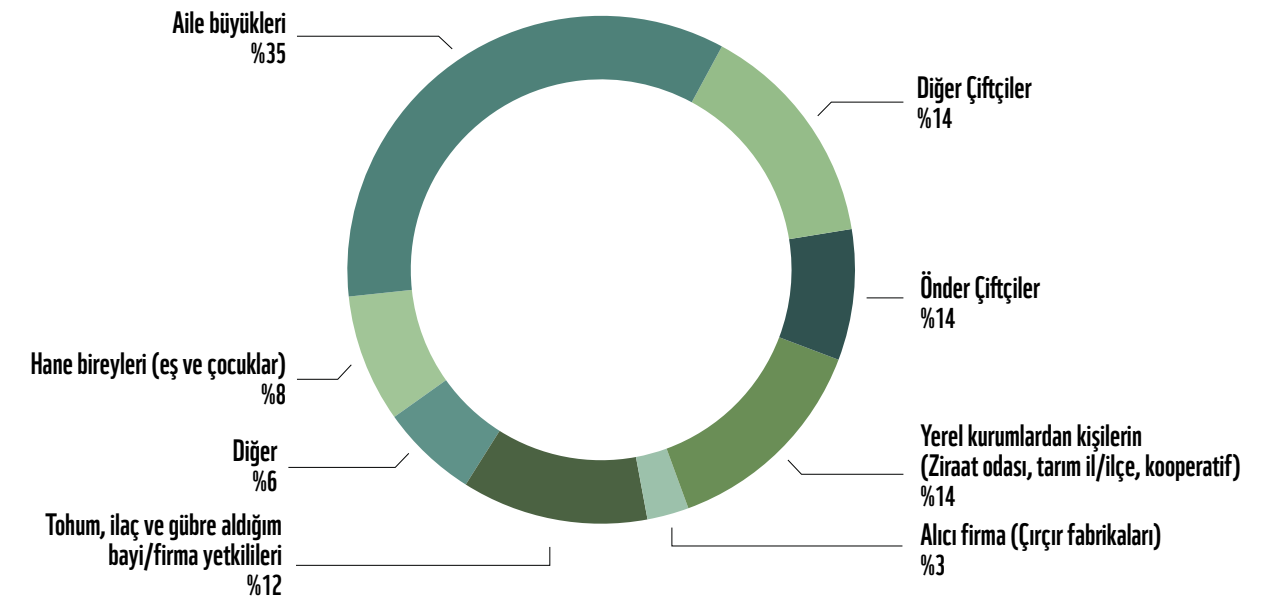
Pamuk çiftçilerinin tarımsal üretimle ilgili konularda farklı bilgi kaynaklarından ve iletişim kanallarından ne ölçüde yararlandıklarını anlamak için Likert ölçeği kullanılmıştır. Cevaplar ağırlıklandırıldığında her bir bilgi kaynağı/iletişim kanalı 0 ve 2 arasında bir değer almıştır. 2 değeri çok faydalanılan, 0 ise hiç faydalanılmayan kaynağı ifade eder. Ankete verilen yanıtlar, buğday çiftçilerine odaklanan WWF-Türkiye Sağlıklı Toprak Hareketi projesi kapsamında yazılan Sürdürülebilir Tarım Pratiklerinin Yaygınlaştırılması için Politika Uygulama ve İletişim Önerileri adlı çiftçi araştırması raporundaki (2022) verilerle örtüşmektedir. Pamuk çiftçileri de buğday çiftçileri gibi tarımsal faaliyetlerle ilgili bilgi edinmekte olup en çok gazete, radyo ve TV'den (1.07) faydalandıklarını belirtmişlerdir. Bunu sırasıyla sosyal medya (1.02) ve internette çiftçilere yönelik haber siteleri (0.95) takip etmiştir. Resmi kurumların internet siteleri ile çiftçilere yönelik akıllı telefon uygulamalarının ise pamuk çiftçileri arasında bilgi kaynağı olarak popüler olmadığı görülür.

Çiftçilerin bilgi kaynakları bakımından bölgesel bir özellik gözlemlenmektedir. Ege Bölgesi'nde yaygın olarak pamuk çiftçileri, geleneksel ve sosyal medyayı tarımsal bilgilere erişmek için bir kaynak olarak görmesine karşın Adana'da her 10 çiftçiden 6'sı, Şanlıurfa'da ise her 10 çiftçiden 4'ü bu kaynakların hiçbirinden faydalanmadığını belirtmiştir ve bu oranının bir hayli yüksek oluşu dikkat çekicidir. Bu sonuçlar, bu bölgelerde çiftçilerin tarımsal faaliyetlere ilişkin bilgiyi genellikle kamusal iletişim kanalları yoluyla değil, ilişki ağları (diğer çiftçiler, bayi, çırçır firmaları vb.) üzerinden edindiklerini düşündürmektedir. Pamuk çiftçisi piyasaları, özellikle fiyatları çok dikkatli takip eden, komşusunun ve başka çiftçilerin uygulamalarını titizlikle izleyen, başkalarının deneyimine zor güvenmekle ve kuşku duymakla birlikte, süregiden eğilimlerden geri kalmamaya çalışan bir üretici tipi yansıtmaktadır.

Pamuk çiftçilerinin yaklaşık üçte biri, tarımsal faaliyetler konusunda en çok aile büyüklerinin öneri ve tavsiyelerine güvenirken, bu sıralamayı diğer çiftçiler (yüzde 14) ve yerel kurumlardan (ziraat odası, tarım il/ilçe, kooperatif) kişiler (yüzde 14) takip etmektedir. Yalnızca Şanlıurfa'da pamuk çiftçilerinin yüzde 30 gibi yüksek bir oranı; en çok tohum, gübre ve ilaç bayi yetkililerinin öneri ve tavsiyelerine güvendiğini söylemiştir. Bunun yanı sıra önemli sayıda çiftçi tarafından "Kimseye güvenmiyorum." ya da "Kendime güveniyorum." cevabı verilmiştir. Saha gözlemlerimiz de çiftçiler arasında kuşaklar arası bilgi ve deneyim aktarım süreçlerinin son derece güçlü olduğunu göstermektedir. Ekonomik yönden getiri sağlayan pamuk üretiminde aile işlerini devralan genç çiftçilerin, kuru tarım bölgelerindeki tablonun aksine daha yoğunlukta oldukları söylenebilir. Bu tür çiftçiler, sayıca fazla olmasa da girişimci çiftçiler olarak ortaya çıkmaktadır Ancak "atadan dededen kalma" yöntem ve alışkanlıklar kuşaktan kuşağa aktarılmaya devam etmektedir.

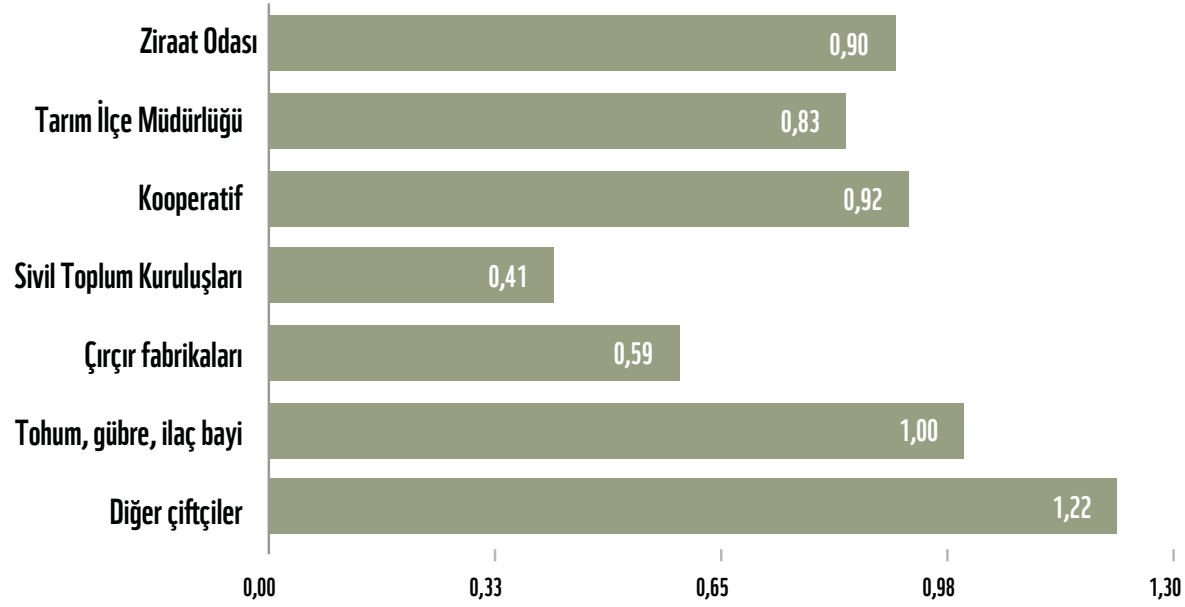

Grafik 6: Tarımsal üretiminizde hangi bilgi kaynaklarından, ne kadar faydalaniyorsunuz?

Grafik 7: En çok kimin tavsiye ve önerilerine güveniyorsunuz?

Tarımsal üretim konusunda çiftçilere farklı kurumların ve kişilerin kendilerine ne kadar destek olduğu sorulduğunda “Diğer çiftçiler” yanıtı (1.22) ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca tohum, gübre, ilaç bayi (1.00) ve kooperatif (0.92) yetkilileri de ön plandadır. Ankete katılan her 10 pamuk çiftçisinden 1’i (Adana’da her 10 çiftçiden 4’ü) hiçbir kurumdan ve kişiden destek almadığını belirtmiştir.

Grafik 8: Tarımsal üretiminde hangi aktörler size ne kadar destek oluyor?

Pamuk çiftçilerinin bilgi edinme, güven ve destek algısına ilişkin sorulara verdiği yanıtlar ve saha ziyaretlerindeki gözlemler; enformel/kişisel ilişkilerin ve ağların çiftçilerin tarımsal faaliyetlerinde ve karar süreçlerinde baskın bir rol oynadığını gösterir. Ailenin ve diğer çiftçilerin tarımsal üretimle alakalı konulardaki görüş, öneri ve tavsiyeleri, çiftçiler için oldukça önemlidir. Çiftçiler en çok, aile büyükleri başta olmak üzere aile üyelerine güven duymakta ve üretim faaliyetlerinde en çok diğer çiftçilerin kendilerine destek olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, her yaş grubundan ve eğitim seviyesinden çiftçi için geçerli olup bölgesel olarak da belirgin bir fark göstermez.

Tarımsal faaliyetlerini sürdürürken yerel resmi kurum ve kuruluşlar ile (ilçe tarım müdürlükleri, ziraat odaları ve kooperatifler) temas etseler ve belirli noktalarda hizmetlerine ihtiyaç duysalar bile çiftçilerin genelinde bu kurum ve kuruluşlara güven ve onlara dair destek algısı güçlü bir yapıda değildir. Özellikle saha ziyaretlerinde vurgulandığı gibi bu kurum ve kuruluşlar birçok çiftçi tarafından bürokratik, atıl (ve kooperatifler söz konusu olduğunda şeffaflık ve hesap verebilirlik özelliği olmayan) kurumlar olarak görülmektedir. Bir çiftçi bu durumu “Çiftçi yalnız kalmaktan bunaldı.” sözleriyle ifade etmiştir. Tarımla ilgili kuruluşlar, çiftçilerin girdi temini gibi kaynaklara erişimi açısından aracılık görevi görürken çiftçilerin üretim kararlarında bilgi, perspektif, kolektif aidiyet sunmak açısından fonksiyonel olarak zayıf kalmıştır. Güven ortamı enformel sosyal ilişkilerde ortaya çıkarken, kurumsal ortam bu durumdan soyutlanmıştır.

Pamuk çiftçilerinin, girdi temin eden (tohum, gübre, ilaç bayileri) firmalar ve alıcı firmalar (çırçır firmaları) karşısında algı ve tutumunda farklı eğilimler göze çarpmaktadır. Pamuk çiftçilerinden bazılarında çırçır firmalarının alım fiyatını

ÇİFTÇİLER EN ÇOK, AİLE
BÜYÜKLERİ BAŞTA
OLMAK ÜZERE AİLE
ÜYELERİNE GÜVEN
DUYMAKTA VE ÜRETİM
FAALİYETLERİNDE EN
ÇOK DİĞER ÇİFTÇİLERİN
KENDİLERİNE
DESTEK OLDUĞUNU
İFADE ETMEKTEDİR.

dayattıkları ve “çiftçinin emeği üzerinden kar ettikleri” algısı görülmektedir ve bu durum karşısında firmalara karşı duyulan güvensizlik ifade edilmektedir. Ancak çırçır firmalarıyla kurulan olumlu ilişkiler de çiftçiler arasında bir hayli yaygındır. Özellikle Adana ve Aydın’da pamuk çiftçilerinin yarısı, üretim süreçlerinin bu firmalarca desteklendiğini dile getirmiştir. Tarımsal girdi tedarikçisi firmalarla kurdukları ilişkide ise pamuk çiftçileri bir yandan bu ilişkinin ticari niteliğinin getirdiği çıkar çatışmasının farkında olsalar da diğer yandan pazarlama perspektifiyle bile olsa bu firmaların kendilerine tarım kimyasalı, gübre ve besin kullanımı gibi konularda verdikleri tavsiyeleri önemsemektedir. Pek çok çiftçi tarafından tedarikçi firmalar, bu nedenle üretimle ilgili bazı konularda danışabilecekleri yetkin ve kendilerine yardımcı olan aktörler olarak görülmektedir.

Son olarak, STK’lar çiftçilerin ağırlıklı bir çoğunluğu tarafından tarımsal faaliyetlerinde kendilerine destek olan aktörler arasında anılmamıştır. Bununla birlikte, pamuk çiftçilerinin STK’lara ilişkin algısında yaş grubunun belirleyici bir faktör olduğu görülür. 35 yaş ve altı grupta, her 10 çiftçiden 5’i STK’ları kendilerini destekleyen bir aktör olarak tanımlarken ileri yaş gruplarında bu oran azalmakta ve 60 yaş üstü grupta her 10 çiftçiden yalnızca 2’si tarımsal faaliyetlerinde STK’lar tarafından desteklendiğini ifade etmektedir. STK’ların faaliyetlerinin genç çiftçiler arasında daha görünür olması ve bu kurumların tarımsal faaliyetlerine katkı sağlayan kurumlar olarak değerlendirilmesi ise olumlu bir tablodur.

İklim krizine, toprak sağlığına ilişkin farkındalık ve gelecek

Anket kapsamında, çiftçilerin iklim kriziyle ilişkili değişimlere dair farkındalıkları ve toprak sağlığına ilişkin algı ve tutumlarını anlamak amacıyla katılımcılara bir dizi soru yöneltilmiştir. Öncelikle, çiftçilerin iklim krizinin yansımalarının ne ölçüde farkında olduklarını ölçmek amacıyla üretim yaptıkları bölgedeki çevresel değişikliklerle ilgili gözlemleri sorulmuştur. Bu değişimler şu şekilde gruplanmıştır: İklimsel değişimler; (i) kuraklık ya da yağışların azalması, ii) yağış düzeninde değişim, iii) sıcaklıklarda değişim, iv) suya erişimde değişim, v) toprak sağlığı ile ilgili değişimler, vi) erozyon/toprak kaybı, vii) biyoçeşitlilik ile ilgili değişimler, (viii) topraktaki canlıların azalması ve ix) farklı zararlı türlerinin ortaya çıkması.

Tüm bölgelerde ankete katılan çiftçilerin yaklaşık yarısı bu değişimlerden en az üçünü gözlemlediğini belirtmiştir. Ege Bölgesi’ndeki çiftçiler ortalama olarak 4 değişiklik gözlemlerken, bu rakam Şanhurfa’da 2, Adana’da ise 1 olmuştur. Buradaki bölgesel fark, iklim krizinin etkilerinden doğan bölgesel farklılaşmadan ziyade çiftçilerin iklim krizi farkındalığına dair bir gösterge olarak okunmalıdır. Çiftçiler, çevresel faktörlere odaklandıkça değişim algıları da artmaktadır.

Kuraklık ve yağışlarda görülen azalma, tüm bölgelerde pamuk çiftçilerinin en yaygın olarak gözlemlediği değişim olarak belirgin biçimde öne çıkar. Her yüz çiftçiden 79’u kuraklıkta ve yağışlarda azalma gözlemlediğini belirtirken; 59’u yağış rejiminde ve sıcaklıkta değişiklik; 32’si yeraltı su kaynaklarında azalma; 29’u topraktaki solucan, böcek gibi canlılarda azalma gözlemlediğini söylemiştir. Farklı zararlı türlerinin ortaya çıkması, toprakta mantar hastalıklarının artması ve erozyon ile toprak kaybı görülmesi ise her yüz çiftçiden 25’i ya da daha azı tarafından dile getirilmiştir. Sıcaklık ve yağışlarda farklılık, iklim değişiminin en belirgin gözlemlendiği alan olduğu için bu konudaki yanıtlarla sık karşılaşılması normaldir. Pamuk üretilen alanlarda suya erişim olması, bu konuyu ikinci plana atıyor gibi görünmektedir. Öte yandan başka bölgelerde de görüldüğü gibi toprak sağlığı, topraktaki canlılıkta yaşanan değişimler

%87

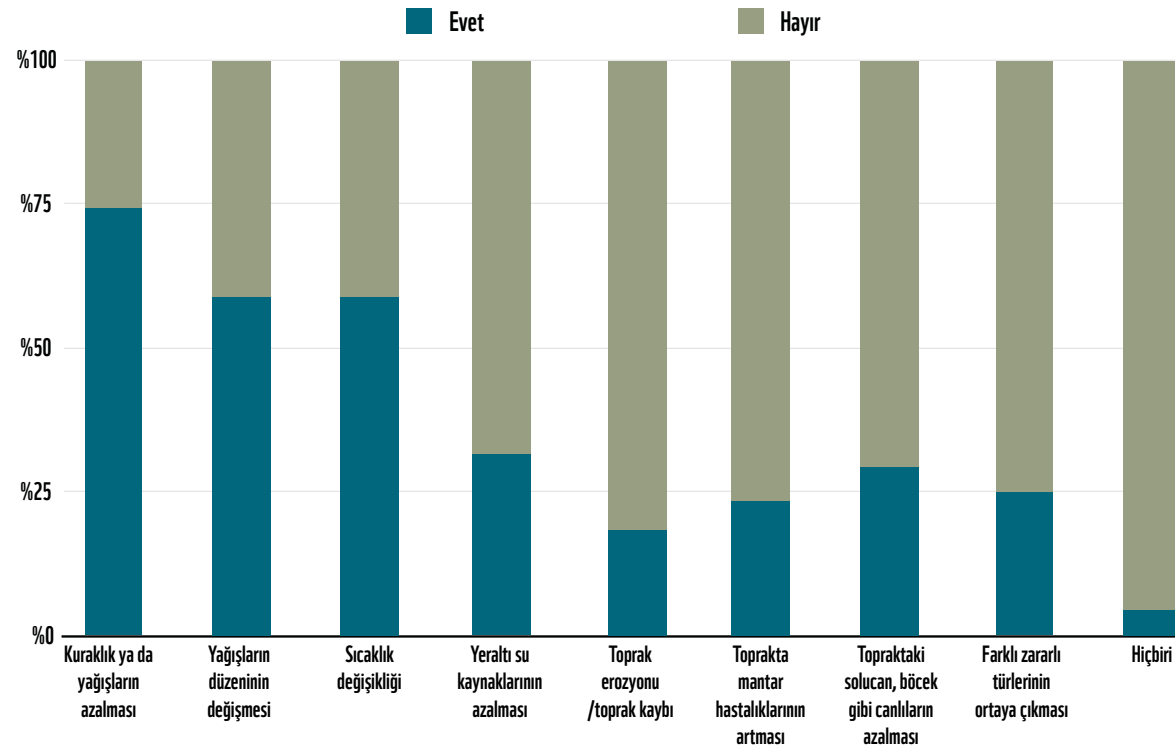
“KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE İNANIYOR MUSUNUZ?” SORUSU DOĞRUDAN SORULDUĞUNDA ÇİFTÇİLERİN YÜZDE 87’Sİ “EVET, İNANIYORUM.” CEVABINI VERDİ.

çiftçilerin görece daha az hassas olduğu konulardır. “Küresel iklim değişikliğine inanıyor musunuz?” sorusu doğrudan sorulduğunda ise çiftçilerin yüzde 87’si “Evet, inanıyorum.” cevabını verirken Şanlıurfa dışarıda bırakıldığında bu oranın yüzde 94 olduğu görülmüştür.

Anket sonuçları, mevcut pek çok çalışmanın da ortaya koyduğu gibi Türkiye genelinde çiftçiler arasında “iklim değişimi”nin yaygın olarak bilinen ve kabul gören bir kavram olduğunu gösterir. Bununla birlikte, sonuçlar aynı zamanda çiftçilerin özellikle tarımsal üretimlerini kısa vadede etkileyen ve verim bakımından gözle görülür sonuçları olan yağış ve sıcaklıkla ilgili değişimlere dair farkındalıklarının daha yüksek olduğunu, buna karşın iklim değişiminin toprak ve biyoçeşitlilik üzerindeki etkilerini ise daha kolay göz ardı edebildiklerini düşündürmektedir.

Öte yandan çiftçiler, aşırı gübre ile kimyasal kullanımının ve aşırı sulamanın toprak sağlığını olumsuz etkilediğinin ayrıca daha çok sentetik gübre kullanımıyla verimin yüksek seviyelerde tutulduğu konvansiyonel yöntemlerin uzun vadede sürdürülebilir olmadığını bilincindedir. Her 10 çiftçiden 8’i toprağının sağlığından endişe duyduğunu, beşi ise son yıllarda toprağının kalitesinin azaldığını söylemektedir.

“Tarla toprağınız bozulur, verimsizleşirse ilk olarak ne yaparsınız?” sorusu karşısında her 100 çiftçiden 60’ı “Bir uzmana danışır teknik destek alırım.” şeklinde yanıt vermiştir. Pamuk çiftçileri arasında önemli bir oranı temsil eden uzman bilgisine başvurmaya yönelik bu eğilim çok olumludur. Buna karşılık, her 100 çiftçiden 23’ü “Nadasa bırakırım.”, 16’sı “Daha çok gübre kullanırım.”, 10’u ise “Yapacak bir şey yok.” cevabını vermiştir. Bozulan toprağın verimini artırmak için daha çok gübre kullanma eğilimi özellikle Adanalı çiftçiler arasında yaygındır (yüzde 53). Diğer bölgelerdeyse suni gübre kullanımının bu durum karşısında bir çare olmadığı bilinci yerleşmeye başlamıştır. Özellikle Aydın ve Şanlıurfa’da topraktaki bozulmayı daha fazla gübreleme ile telafi etme eğilimi, pamuk çiftçilerinin yalnızca yüzde 9’u tarafından dile getirilmiştir.

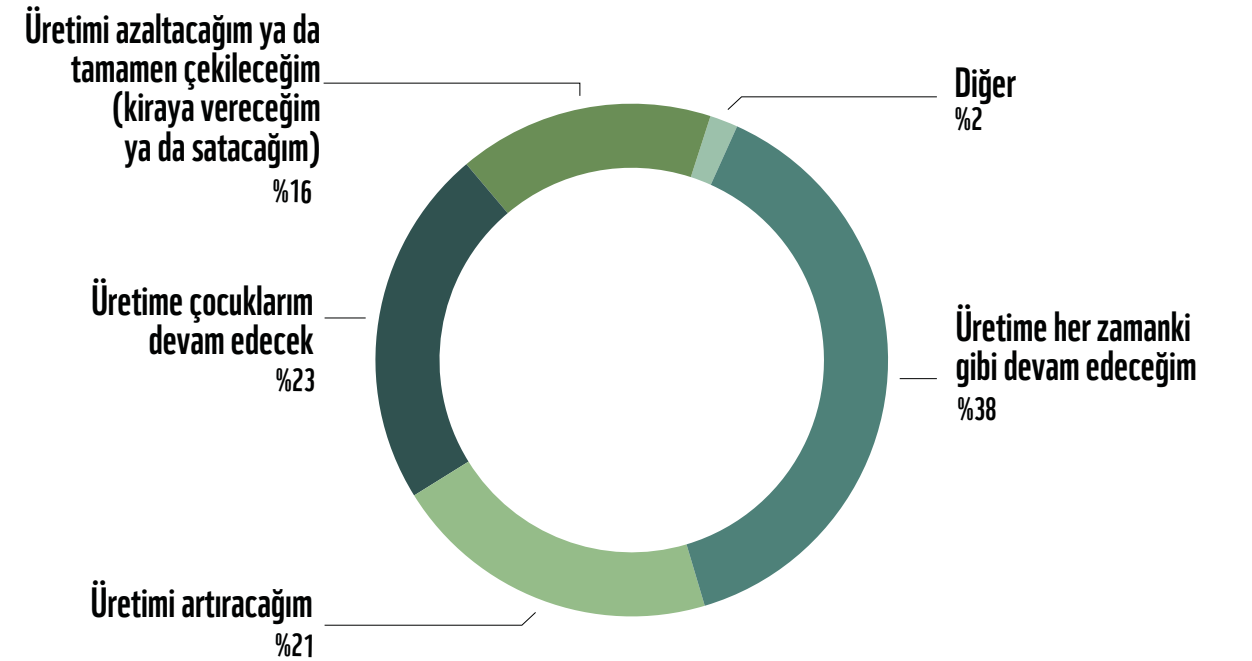

Grafik 9: İklim koşullarında, toprakta gözlemlenen değişiklikler

Bu bölüm altında ele alınan sorulara verilen cevaplardaki bölgesel farklılaşma hem iklim değişimi hem de toprak sağlığına ilişkin farkındalığın başta Aydın olmak üzere, Ege Bölgesi’ndeki pamuk çiftçilerinde güçlü; Şanlıurfa ve Adana’da ise daha zayıf olduğunu göstermektedir. Farkındalık konusundaki bu ayrım, aşağıda daha ayrıntılı açıklanacağı üzere çiftçilerin yaşı ve eğitim seviyesindeki bölgesel farklar önemli bir rol oynar.

Bu genel tablo, halen kat edilecek uzun bir yol olsa da pamuk çiftçileri arasında iklim krizi ve etkilerine dair seçici bir farkındalığın gelişmekte olduğuna; toprak sağlığına ilişkin yaygın bir kaygının varlığına ve -bölgelere, yaşa ve eğitim seviyesine göre farklılıklar göstermekle birlikte- bu konularda bir bilincin yeşerdiğine işaret eder. Bu durum, Türkiye’de sürdürülebilir tarım alanında çeşitli aktörler tarafından uzun yıllardır yürütülen çalışmaların sonuç verdiğini de göstermektedir.

Bu farkındalık ve bilince rağmen pamuk çiftçileri, çevresel ve iklimsel tahribatı tarımsal üretimlerinin, işletmelerinin geleceğini doğrudan, kısa/orta vadede ve ciddi biçimde etkileyebilecek bir tehdit olarak görmemektedir. Türkiye’de kuraklığın ve toprak degradasyonunun tarımsal üretim üzerindeki etkilerini en ağır biçimde deneyimleyen çoğunlukla kuru tarım koşullarında ekim yapan buğday çiftçilerinin aksine pamuk çiftçileri ileriye yönelik olumlu beklentiye ve öngörülere sahiptirler. Ankete katılan pamuk çiftçilerine 10 yıl sonra tarımsal üretimlerinin durumunu nasıl gördükleri sorulduğunda, yüzde 38’i “Üretime her zamanki gibi devam edeceğim.” yüzde 21’i “Üretimi artıracam.” yüzde 23’ü ise “Üretime çocuklarım devam edecek.” cevabını vermiştir. “Üretimi azaltacağım ya da tamamen çekileceğim.” cevabını verenler yalnız bir azınlıktır (yüzde 16). Oysa aynı soru WWF-Türkiye’nin daha önceki bir araştırması kapsamında buğday çiftçilerine yöneltildiğinde Türkiye genelinde üreticilerin yarısından fazlası, sulu tarım yapılan Şanlıurfa dışarıda bırakıldığında ise üçte ikisi, üretimi azaltacağını ya da çekileceğini belirtmiştir.

Grafik 10: Tarımsal üretiminizin 10 yıl sonraki durumunu nasıl görüyorsunuz?

**PAMUK ÇİFTÇİLERİNİN
BİR ÇOĞU MEVCUT
TARIMSAL
FAALİYETLERİNİ
SÜRDÜRÜLEBİLİR
GÖRMEKTEDİR.**

Bu durum, çevresel ve iklimsel sürdürülebilirliğe dair pamuk çiftçilerini harekete geçmeye zorlayacak bir kriz algısının ve aciliyet duygusunun mevcut olmadığının göstergesi olarak okunabilir. Adana hariç tutulduğunda anket yapılan bölgelerde, toprak degradasyonu ve iklimsel değişikliklerin henüz ürün veriminde belirgin ve önlenemez bir düşüşe neden olmaması, tarımsal gelirlerin oldukça yüksek olması ve konvansiyonel pamuk üretiminin halen oldukça kârlı bir tarımsal faaliyet alanı olmayı sürdürmesi nedeniyle pamuk çiftçilerinin bir çoğu mevcut tarımsal faaliyetlerini sürdürülebilir görmektedir. Diğer bir deyişle, halen Türkiye'nin pek çok bölgesindeki pamuk üretiminin mevcut koşullarının; doğal kaynakları tahrip etmek pahasına, pamuk çiftçilerine konvansiyonel üretim yöntemlerini dönüştürmek ve üretim süreçlerinde doğal kaynakları koruyup onaracak uygulamalara yönelmek için güçlü bir ekonomik teşvik yapısı sunmadığını söylemek mümkündür. Tarımsal üretimin çerçevesini oluşturan teşvik yapısı, tek başına sürdürülebilir yöntemlerin benimsenmesini sağlamaz ancak sürecin bütününe kolaylaştıran ya da zorlaştıran önemli bir faktördür.

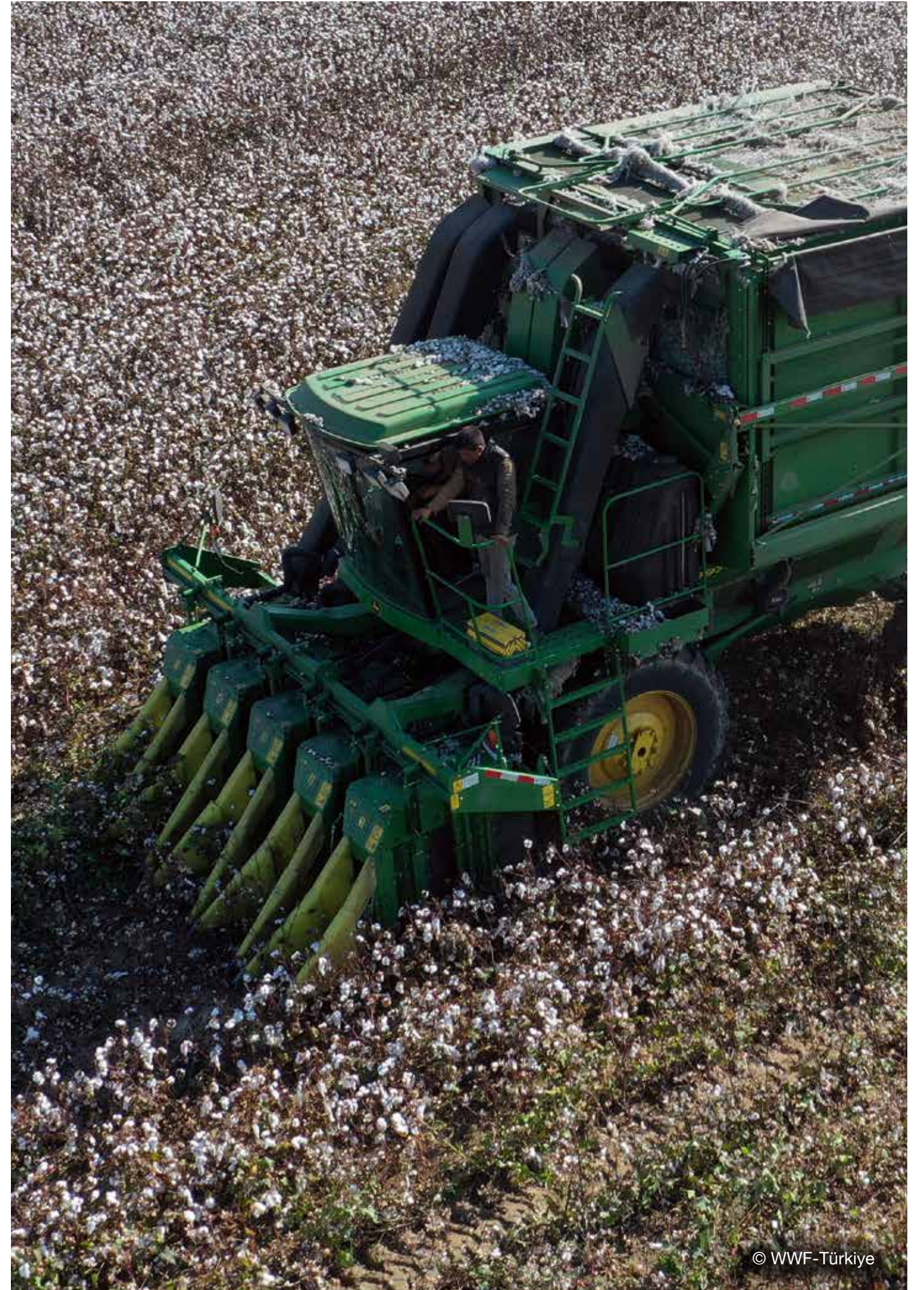
Dolayısıyla pamuk çiftçileri arasında iklim krizi ve toprak degradasyonuna ilişkin farkındalık ve bilince rağmen tarımsal işletmelerin ve konvansiyonel yöntemlerin sürdürülebilir olduğu algısı; Türkiye'de pamuk üretiminin ekolojik ve sosyal sürdürülebilirlik yönünde dönüşümü için atılan adımları güçleştiren bir rol oynar. Bu durum pamuk çiftçilerinde gerekli motivasyonun yaratılması ve güçlendirilmesi için devlet ile piyasa aktörlerinin müdahalesinin ve teşvikinin gerekliliğine işaret eder.

Yeni ve sürdürülebilir yöntemleri benimseme

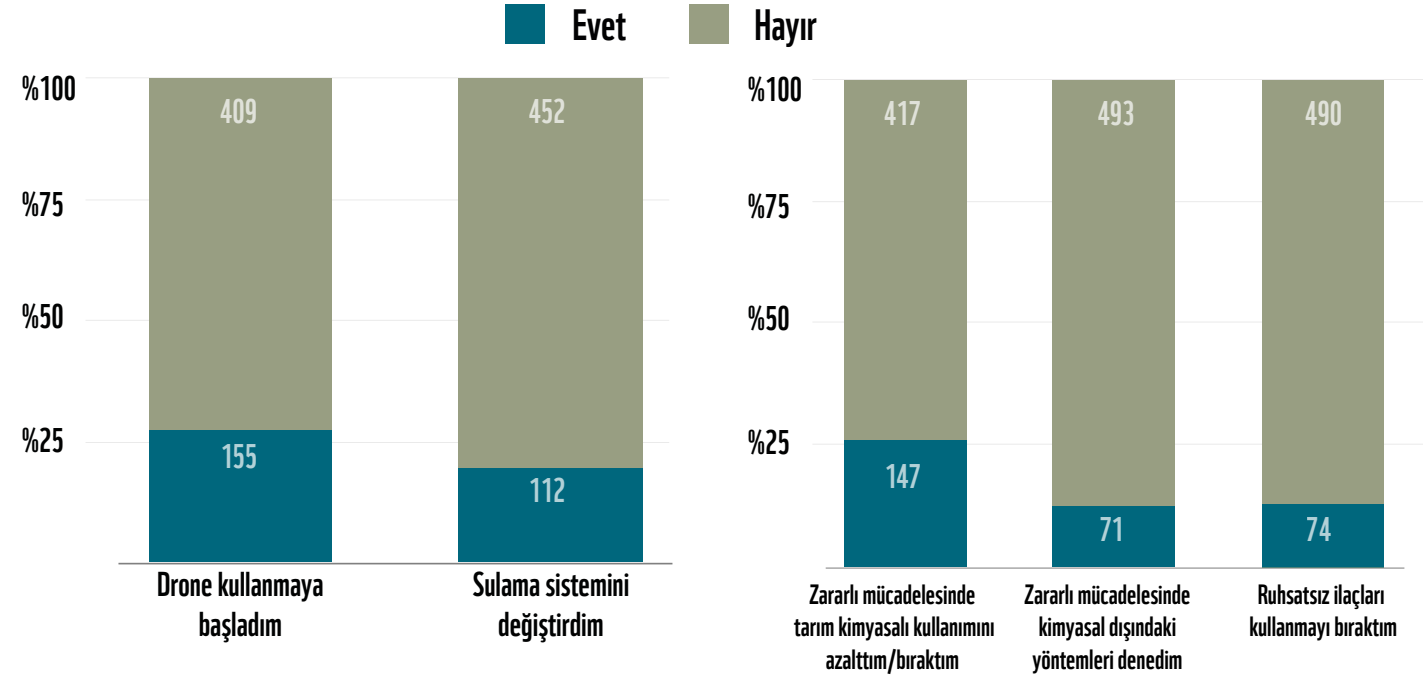
Bahsedilen tablo, çiftçilerin yeniliklere ve değişime kapalı ya da dirençli olduğu anlamına gelmemektedir. Özellikle girdi maliyetlerindeki artış karşısında bu maliyetleri düşürme arayışı ve üretim süreçlerini kolaylaştırma isteği; pamuk çiftçilerini yeni teknoloji, yöntem ve uygulamaları denemeye ve benimsemeye yönlendirir. Bu bağlamda, gözlemlenen en yaygın eğilim ise maliyeti düşürmek için girdi kullanımının azaltılmasıdır. Pamuk çiftçilerinin dörtte üçüne yakın bir oranı, son yıllarda artan maliyetler karşısında tarım kimyasalı veya gübre kullanımını ya da toprak işlemeyi azalttığını belirtmiştir. Yine çiftçilerin üçte birine yakını gübre, kimyasal ve toprak besini kullanımına analiz yaptırarak karar verdiğini söylemiştir. Görüldüğü gibi çiftçilerin girdi kullanımında tasarrufa giderek maliyetleri kısma eğilimi, pamuk üretimde sürdürülebilir uygulamaların yaygınlaştırılması için önemli bir fırsat sunar.

Pamuk çiftçileri arasında pestisit uygulamasında drone kullanımının yaygınlaştığı bilinmektedir. Ankete katılan çiftçilerin dörtte birinden fazlası, Aydın'da ise yarısından fazlası, son yıllarda drone kullanmaya başladığını belirtmiştir. Bir istisna olarak, Adana bölgesinde ankete katılan çiftçilerden hiçbiri drone kullanmamaktadır. Bu durum, çiftçilerin üretim süreçlerini kolaylaştırdığını düşündükleri teknolojileri benimsemeye açık olduğunu göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. Benzer biçimde, çiftçilerin beşte biri son yıllarda sulama sistemini değiştirdiğini belirtmiştir. Sulamanın pamuk üretimindeki önemi düşünüldüğünde çiftçiler açısından bu konudaki yatırımlar özel bir öneme sahiptir.

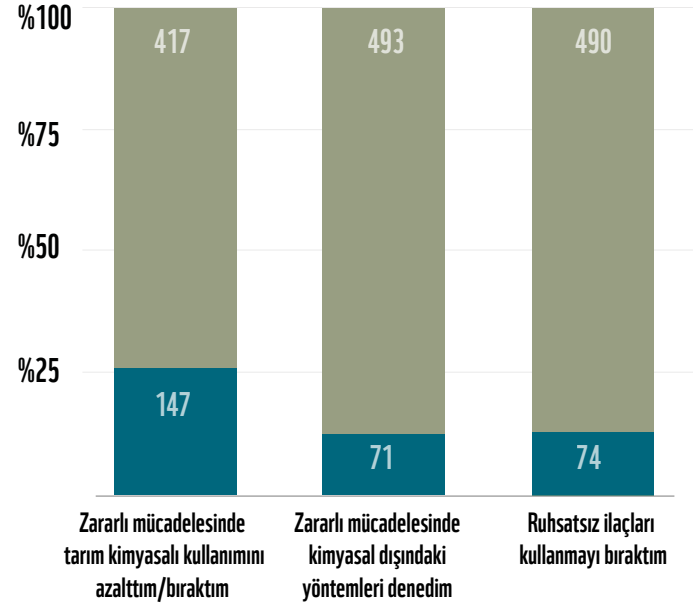
Ayrıca her 100 pamuk çiftçisinden 15'i son yıllarda organik üretime geçtiğini belirtmiştir. Organik üretime geçtiğini söyleyenler arasında sertifikasyon sistemi dâhilinde geçenlerin yanında halk arasındaki genel geçer anlamıyla "organik" üretim yaptığını söyleyenlerin de bulunuyor olması muhtemeldir.

© WWF-Türkiye

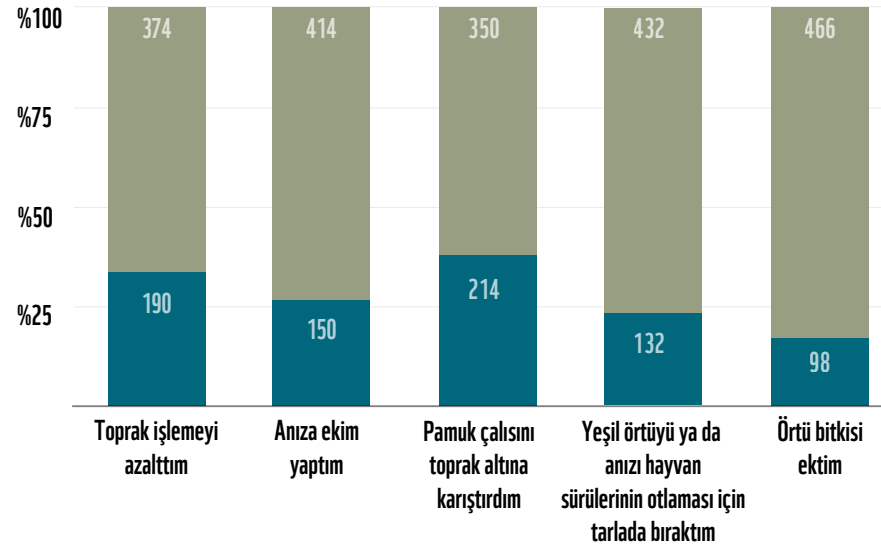

Grafik 11: Teknoloji / Altyapı

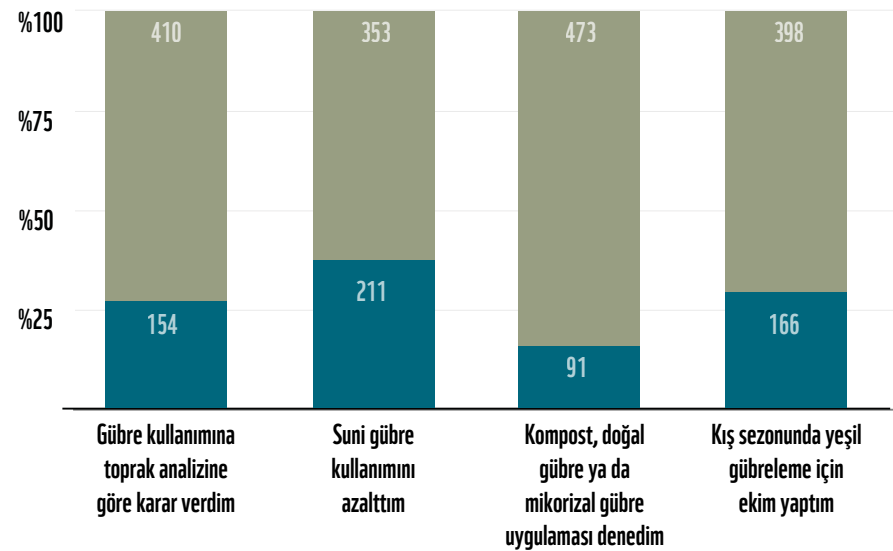

Grafik 12: Zararlı Mücadelesi

Grafik 13: Toprak işleme, anız yönetimi, örtü bitkisi ekimi

Grafik 14: Gübreleme

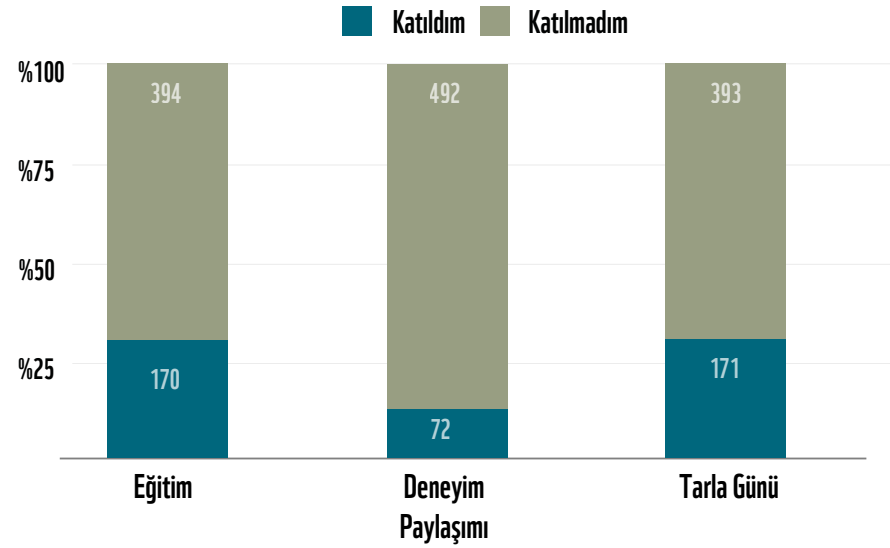
Onarıcı ve koruyucu tarım yöntemlerinin bu isim altında pamuk çiftçileri tarafından bilinirliği sınırlıdır. Ege Bölgesi'nde çiftçilerin yalnızca üçte biri, Şanlıurfa'da 10'da birinden biraz fazlası onarıcı veya koruyucu tarımı duymuş olup Adana'da ise ankete katılan pamuk çiftçilerinden hiçbiri onarıcı ya da koruyucu tarımı duymadığını belirtmiştir. Ancak bu kapsamdaki uygulamalardan bazılarının -özellikle maliyet avantajı sağlayanların- önemsiz sayılamayacak bir yaygınlık kazandığı görülür. İyi Pamuk çiftçilerinin yanı sıra standart sistemine dâhil olmayan pamuk çiftçileri de zararlı mücadelesi, toprak işleme ve gübreleme süreçlerinde bu uygulamaları denemekte ve benimsemektedir.

Türkiye genelinde girdi maliyetini düşürmek amacıyla tarım kimyasalı ve suni gübre kullanımı söz konusudur. Bu durumun nedenleri arasında yer alan toprak işlemeyi azaltmanın yanı sıra benimsenen yaygın uygulamaların sıralaması ise şu şekildedir; pamuk çalısını toprak altına karıştırma (her 100 çiftçiden 38'i); kış sezonunda yeşil gübreleme için ekim yapma (her 100 çiftçiden 29'u); anıza ekim (her 100 çiftçiden 27'si) ve yeşil örtüyü ya da anızı hayvan sürülerinin otlaması için tarlada bırakma (her 100 çiftçiden 23'ü). Bu tablo, verimin pamuk üretimindeki en büyük maliyet kalemi olan suni gübre kullanımı dışındaki yöntemlerle de korunabileceğine dair bir kanaatin oluşmaya başladığı yönünde olumlu bir göstergedir. Bununla birlikte, ruhsatsız tarım kimyasalı kullanmayı bırakanların hemen hemen tamamının İyi Pamuk çiftçisi olması, çiftçilerin bir sisteme ve denetime tabi olmadan kendi inisiyatifleri ile bu kritik adımı atmaya istekli olmadıklarını düşündürmektedir. Diğer bir deyişle, pamuk üretiminde ekolojik tahribatı önlemek için atılması gereken adımlardan bazıları; çiftçiler tarafından gönüllü olarak benimsenmeye daha elverişliyen kimyasal kullanımındaki kısıtlamalar gibi diğer adımlar bir düzenleme ve denetim mekanizmasının varlığını gerekli kılar.

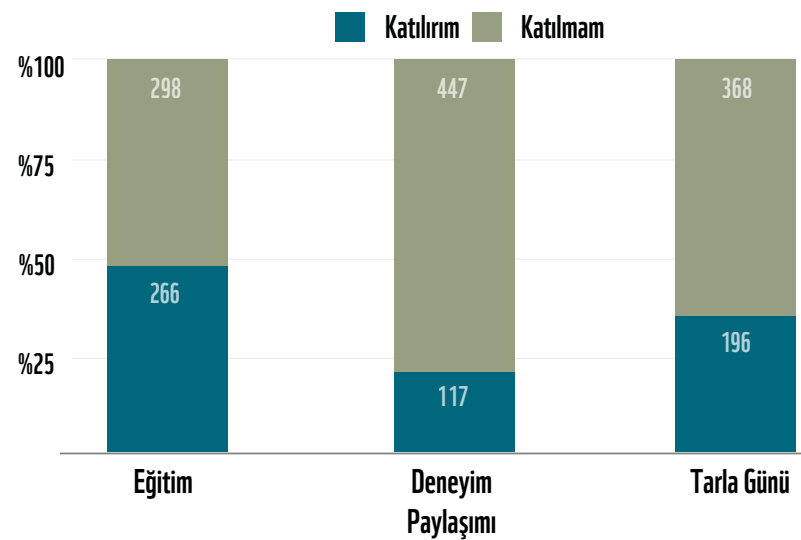
Bu noktada önemli bir bölgesel farkın üzerinde özellikle durmak gerekmektedir. Adana'da bu uygulamalardan yalnızca pamuk çalısını toprak altına karıştırma kabul görürken (her 100 çiftçiden 88'i), diğer uygulamalara hemen hemen hiç rastlanmamaktadır. Bu tablo, Adana dışarıda bırakıldığında diğer 4 ilde söz konusu onarıcı/koruyucu uygulamaların yaygınlığının yukarıda belirtilen Türkiye ortalamasından daha güçlü olduğu anlamına da gelir.

Bu önemli bölgesel fark, bir düzeyde Adana'daki pamuk çiftçilerinin profili, sosyokültürel faktörler ve Çukurova'da son yıllarda pamuk üretimindeki gerileme ile açıklanabilir. Ancak bu durumun başta İyi Pamuk Standardı Sistemi olmak üzere, sivil toplum tarafından yürütülen pamukta sürdürülebilirlik çalışmalarındaki bölgesel yoğunlaşma ile de yakından ilişkili olması muhtemeldir. Adana, İyi Pamuk'un Türkiye'de ilk uygulandığı yerlerden biri olmakla birlikte bölgede İyi Pamuk uygulaması azalarak 2020/21 sezonunda son bulmuştur; burada çeşitli aktörler tarafından yürütülen tarımsal yayım faaliyetleri de Ege ve GAP bölgelerine kıyasla belirgin biçimde daha zayıftır. Dolayısıyla pamuk çiftçilerinin sürdürülebilir uygulamaları benimsemeye yönelik tutumundaki bölgesel ayrışma, aynı zamanda sivil toplumun bu alanda uzun yıllardır ve artarak devam eden çalışmalarının yoğunlaştığı ve halen İyi Pamuk uygulama bölgeleri olan Ege ve GAP bölgelerinde yarattığı olumlu etkiyi de karşılaştırmalı bir perspektifle ortaya koyar. Bu durum İyi Pamuk Standardı Sistemi'nin sürdürülebilir pamuk üretimi yöntemlerinin yaygınlaşması bakımından bir yayılma (spillover) etkisi olduğunu da düşündürür. Diğer bir deyişle İyi Pamuk çalışmaları, yalnızca İyi Pamuk çiftçilerinde değil, uygulama bölgelerindeki İyi Pamuk çiftçisi olmayan çiftçilerde de -örneğin İP çiftçilerinden edindikleri sürdürülebilir

uygulamalara ilişkin olumlu duyumlar yoluyla- dolaylı biçimde davranış değişikliğine katkı sunar. Bu anlamda, yarattığı değişim etkisi İyi Pamuk Sistemi'ne dâhil olan çiftçi sayısının ötesine uzanmaktadır. Sürdürülebilirlik için gerekli olduğu açık, bütüncül bir perspektifle olmasa bile İyi Pamuk Standardı kapsamında da yaygınlaştırılan bazı onarıcı veya koruyucu tarım uygulamalarının, lisanslı İyi Pamuk çiftçisi olmayan çiftçiler tarafından da gönüllü olarak benimsenmesi, pamuk üretiminin dönüşümü açısından çok önemli bir adımdır.

Grafik 15: Daha önce tarımsal üretimle ilgili bir eğitim, deneyim paylaşımı programı, ya da tarla gününe katıldınız mı?

Grafik 16: Tarımsal üretimle ilgili bir eğitim, deneyim paylaşımı programı, ya da tarla gününe davet edilerseniz katılır mısınız?

Tarımsal yayım faaliyetlerine katılma ve bilgi edinme ihtiyacı

Her 10 çiftçiden 6'sı geçmişte en az bir kez eğitime, tarla gününe ya da deneyim paylaşımına katıldığını belirtmiştir. Bu tarz tarımsal yayım faaliyetlerine katılım, Adana'da en düşük (10 çiftçiden 3'ü), Şanlıurfa'da ise en yüksek (10 çiftçiden 8'si) oranda çıkmıştır. Çiftçilere ileride bir eğitime, tarla gününe ya da deneyim paylaşımına davet edilirlse katılıp katılmayacakları sorulduğunda ise her iki çiftçiden biri eğitime, her üç çiftçiden biri tarla gününe ve her beş çiftçiden biri de deneyim paylaşımına katılacağını belirtmiştir. Bu seçeneklerden herhangi birine katılma isteği yine Şanlıurfa'da en güçlü, Adana'da ise en zayıf oranda çıkmış ve bu üç deneyim-bilgi aktarımı modelinden en çok "eğitim" seçeneği tercih edilmiştir.

Bunun yanı sıra pamuk çiftçilerinin; i. Ekim yöntemleri, ii. Zararlı mücadelesi, ilaçlama, iii. Toprak sağlığı, gübreleme, iv. Devlet destekleme politikaları, v. Yeni yöntem ve teknolojiler olarak gruplandırılan konulardan hangilerine dair bilgi edinme ihtiyacı duydukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çiftçilerin çok azı, bu konulardan hiçbir hakkında bilgi edinme ihtiyacı duymadığını belirtmiştir. Geçmişte tarımsal yayım faaliyetlerine katılım ve ileride katılma isteği ile paralel olarak hiçbir tarımsal konuda bilgi edinmeye ihtiyaç duymayan çiftçilerin oranı Adana'da en yüksek, Şanlıurfa'da ise en düşük seviyededir.

Belirtilen konular arasında devlet destekleme politikaları ve yeni teknikler ile teknolojiler, çiftçilerin en çok bilgi edinmek istedikleri alanlar olarak belirgin biçimde ön plana çıkmaktadır. Her 10 çiftçiden 8'i bu konulardan biri veya her ikisi hakkında bilgi edinmek istediğini söylemiştir. Ekim yöntemleri; zararlı mücadelesi, ilaçlama ve toprak sağlığı, gübreleme konuları ise 10 çiftçiden 6'sının bilgi edinmek istediği alanlardır. Genel olarak, çiftçilerin tarımsal üretimle ilgili farklı alanlarda bilgi edinmeye istekli olduğu görülmektedir.

Grafik 17: Hangi konuda bilgi edinmeye ne kadar ihtiyaç duyuyorsunuz?

Çiftçilerin bilgi edinmeye dair istekli olmalarına karşın gelecekte bir eğitime katılmaya, deneyim paylaşımına ya da tarla gününe iştirak konusunda çoğunlukla olumsuz tutum takınmaları; geçmişte yürütülmüş bu tür faaliyetlerin etkinliğine ve çiftçi ihtiyaçlarını karşılama konusundaki performanslarına dair soru işaretleri yaratmaktadır. Söz konusu faaliyetlerin ağ kurma ya da doğrudan bilgi verme konusundaki amaçları ve yöntemleri geliştirilmeye açıktır.

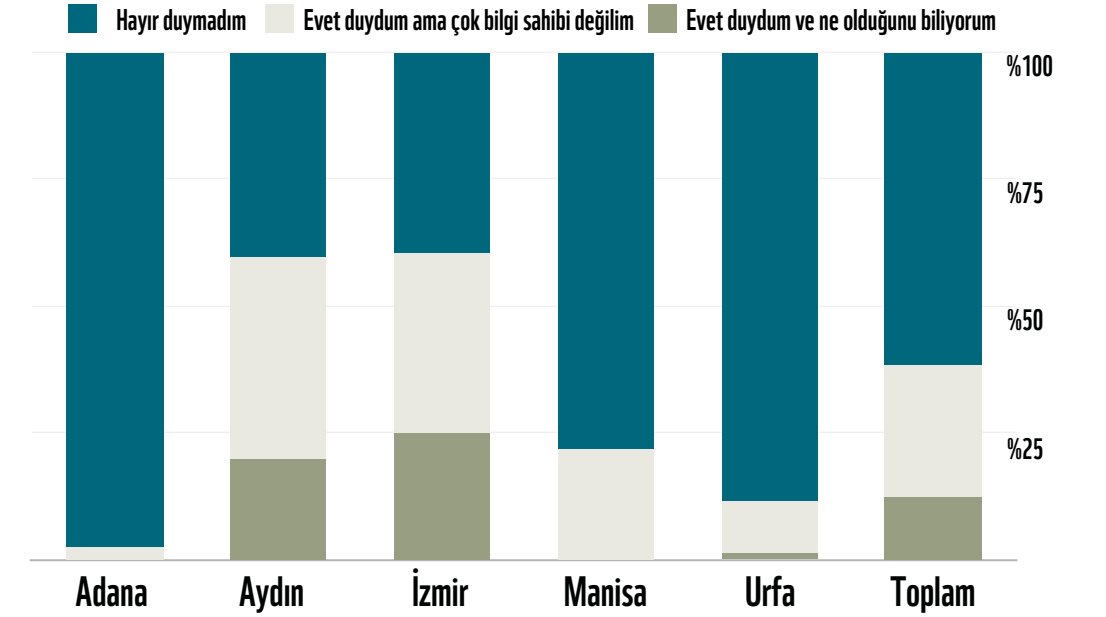

© Gökçen Kunter

ÇİFTÇİLERİN YÜZDE 62'Sİ İYİ PAMUK UYGULAMASINI HİÇ DUYMADIĞINI, YÜZDE 26'SI İSE DUYDUĞUNU AMA UYGULAMA HAKKINDA ÇOK BİLGİ SAHİBİ OLMADIĞINI BELİRTMİŞTİR.

İyi Pamuk: Bilinirlik, algı, deneyimler

Anket, büyük ölçüde İyi Pamuk uygulama alanlarında yapılmış olmasına karşın İyi Pamuk'un pamuk çiftçileri arasındaki bilinirliğinin zayıf olduğu görülmektedir. Çiftçilerin yüzde 62'si İyi Pamuk uygulamasını hiç duymadığını, yüzde 26'sı ise duyduğunu ama uygulama hakkında çok bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. İyi Pamuk Standardı'nın ne olduğunu bildiğini söyleyen pamuk çiftçilerinin oranı yalnızca yüzde 12'dir. İyi Pamuk'un bilinirliğinin en güçlü olduğu iller Aydın ve İzmir olup bu illerde çiftçilerin yüzde 60'ı İyi Pamuk Sistemi'nden haberdardır. Şanlıurfa'da bu oran yüzde 12 iken Adana'da ise İyi Pamuk çiftçiler tarafından duyulmamıştır. Dolayısıyla burada temel eksiklik bölgeseldir. Şanlıurfa'da İyi Pamuk uygulamalarının tanıtımı konusunda, bu bölgedeki uygulamaya dâhil olan çiftçilerin sayısındaki artışa rağmen belirgin bir eksiklik vardır.

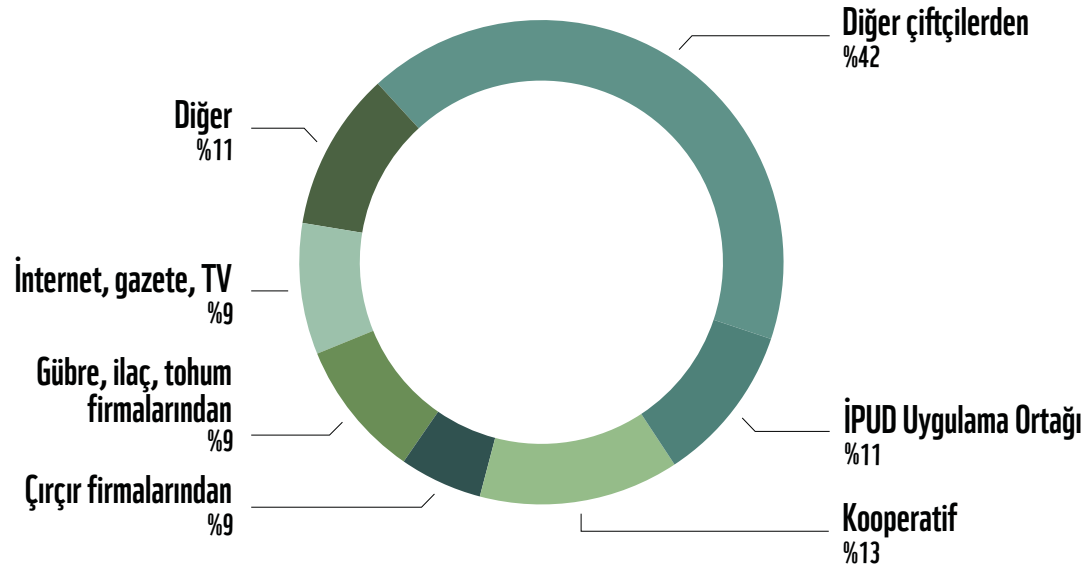

Grafik 18: İyi Pamuk uygulamasını duydunuz mu?

İyi Pamuk'tan haberdar olan çiftçiler ise ağırlıklı olarak İyi Pamuk'u diğer çiftçilerden duyduklarını söylemektedir. Diğer çiftçilerden öğrenmeyi (yüzde 42), oldukça geriden kooperatiflerden öğrenme (yüzde 13) ve bölgedeki İPUD uygulama ortağından (yüzde 12) duyum takip etmektedir. İyi Pamuk'u çırçır firmalarından duyan çiftçilerin oranı ise yalnızca yüzde 8'dir. Bu nokta, tedarik zincirinde çiftçi ile tekstil sektörü arasında kilit bir pozisyonda duran çırçır firmalarının İyi Pamuk'un yaygınlaştırılmasında arzu edilen rolü henüz yerine getiremediğini gösterir.

İyi Pamuk'u duyduğunu belirten ancak İyi Pamuk çiftçisi olmayan 151 çiftçiye İyi Pamuk çiftçisi olmamalarının nedeni sorulduğunda, "Duydum ama ilgimi çekmedi." cevabı yüzde 28 ile öne çıkarken, yine motivasyon eksikliğine işaret eden "Bir maddi getirisi olmayacağı için önemsemедim." (yüzde 20) cevabı ikinci sırada yer almıştır. İyi Pamuk'u duyan ancak sisteme dâhil olmayan çiftçilerin yarısı, İyi Pamuk uygulamalarını kendilerine bir fayda getirebilecek, tarımsal üretimlerini güçlendirebilecek ya da ürünlerini pazarlama aşamasında avantaj sağlayabilecek bir sistem olarak değerlendirmedikleri için bir sonraki adımı atmamıştır. İyi Pamuk Standardı'nın çiftçilere sağladığı faydanın bu aşamada çiftçiler açısından yeterince belirgin ya da ikna edici olmaması; pek çok çiftçinin sisteme ilgi duyup araştırmasında, ilgili kişi ve kurumlarla irtibata geçmesi konusunda çekince yaşamasına neden olmuş görünmektedir.

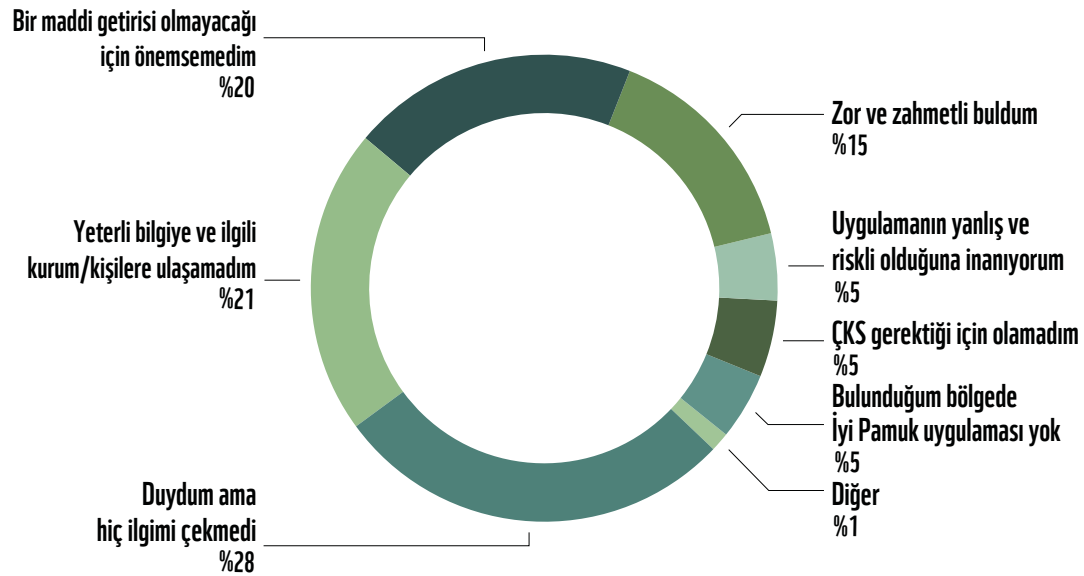
Çiftçilerin yaklaşık dörtte biri İyi Pamuk çiftçisi olmak yönünde -zayıf ya da güçlü- ilginin ve motivasyonun varlığıyla beraber sisteme dâhil olma sürecindeki pratik ve teknik güçlüklerle işaret eden "Yeterli bilgiye ve ilgili kurum/kişilere ulaşamadım." ve "ÇKS gerektiği için olamadım." cevaplarını vermiştir. Yalnızca beşte biri ise uygulamalara ilişkin olarak kaygı ve risk algısını ifade eden "Zor ve zahmetli buldum." ve "Uygulamanın riskli olduğuna inanıyorum." seçeneklerini tercih etmiştir. İyi Pamuk Sistemi'nden haberdar olan çiftçilerin pek çoğunun İyi Pamuk'tan haberdar oldukları ilk aşamada, uygulamaları

Grafik 19: İyi Pamuk uygulamasını nereden duydunuz?

tarımsal üretimlerini zorlaştıran, riske atan bir sistem olarak algılamıyor olması oldukça olumludur. Bu sonuçlar, İyi Pamuk uygulamalarının çiftçilere tanıtılması aşamasında çiftçilerde gerekli motivasyonu yaratmanın ve ilgi çekmenin öncelikli olduğunu gösterir.

Ankete katılan 564 çiftçiden 69'u (yüzde 12) ya halen İyi Pamuk çiftçisidir ya da geçmişte İyi Pamuk çiftçisi olmuştur. İyi Pamuk çiftçisi olmaya karar verme süreçlerindeki motivasyonlarını anlamak amacıyla çiftçilere şu faktörlerden hangilerinin ne ölçüde rol oynadığı sorulmuş olup verilen yanıtlar ise i. İyi Pamuk çiftçilerinin olumlu bahsetmeleri; ii. güvendiğim kurumların tavsiye etmesi; iii. ürünümü daha kolay satabileceğime inanmam; iv. ürünümü daha yüksek fiyattan satabileceğime inanmam; v. toprağımın sağlığı için faydalı olduğuna inanmam şeklinde olmuştur. Verilen cevaplar bu faktörlerin tamamının çiftçilerin İyi Pamuk çiftçisi olmaya karar vermelerinde önemli bir rolü olduğunu göstermiş, bu faktörler arasında belirgin biçimde öne çıkan ya da geride kalan biri faktör tespit edilememiştir.

Grafik 20: İyi Pamuk çiftçisi olmamanızın en önemli nedeni?

İyi Pamuk'u deneyen çiftçilerin yarısı, uygulamaların verimi artırdığını ve yarıdan fazla çiftçi ise maliyeti düşürdüğünü ya da değiştirmedığını söylemiştir. Bu yanıtlar, çiftçilerin birçoğunun İyi Pamuk standartlarıyla uyumlu uygulamaları, ekonomik bakımdan kendilerine ek bir maliyet getiren ya da verimi düşürerek kazançlarını olumsuz etkileyen

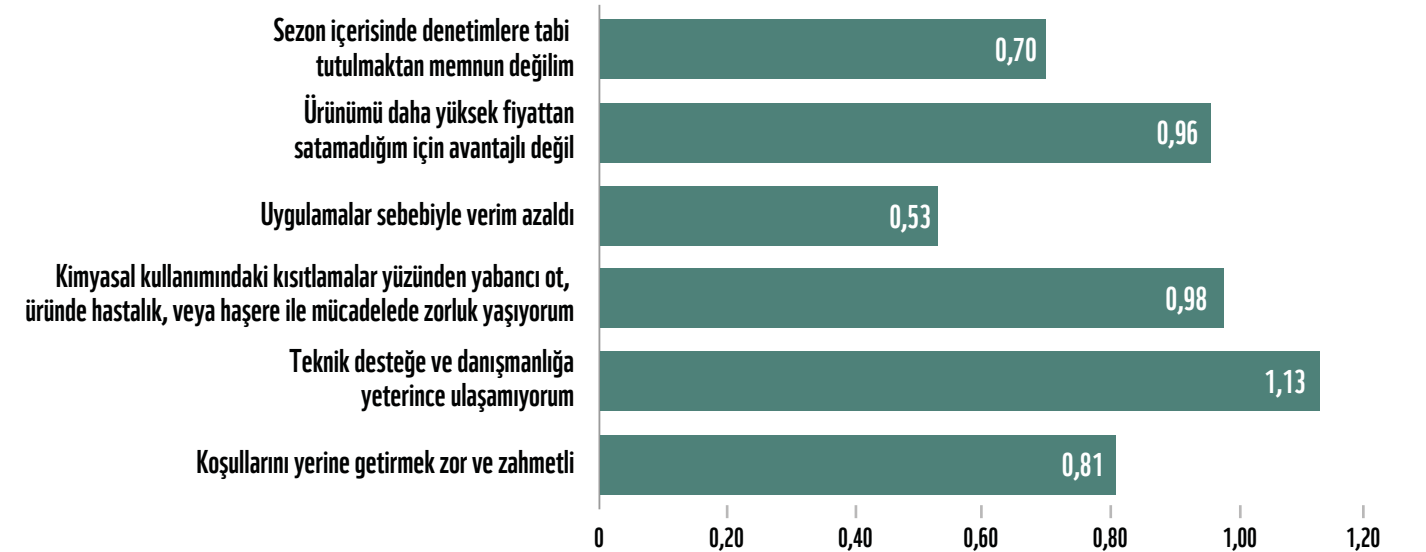
bir uygulama olarak görmediğini göstermesi bakımından oldukça olumlu bir tabloya işaret eder. Sisteme dâhil olmaya karar verme aşamasında olduğu gibi sistemde kalmaya devam etme aşamasında da motivasyon ve fayda algısı en önemli belirleyici kriter olmaktadır.

Geçmişte İyi Pamuk üreticisi olup sonradan bırakmış olanlara vazgeçmelerinin en önemli sebebi sorulduğunda "Bir kazanç elde etmediğim için avantajlı gelmedi." cevabı belirgin biçimde öne çıkmıştır. Ankete az sayıda İyi Pamuk Standardı Sistemi'ni deneyip daha sonra terk eden çiftçi katılmış olduğu için bu grubun istatistiki temsil gücü zayıf olsa da saha ziyaretleri sırasında çiftçilerle yapılan görüşmelerde de bu nokta sıklıkla gündeme gelmiştir. Lisanslı çiftçiler tarafından üretilen pamuğun çırçır firmaları tarafından konvansiyonel pamuk ile aynı fiyattan alınıyor olması, bu durumun İyi Pamuk çiftçileri arasında yaygın bir memnuniyetsizlik yaratabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Halen İyi Pamuk çiftçisi olanlara sisteminin geliştirilmeye açık yönleri sorulduğunda alınan cevaplar arasında "Teknik desteğe ve danışmanlığa yeterince ulaşamadım." ifadesi en yaygın yanıttır. Bu cevap, sisteme ilişkin bir şikayeti ifade ettiği gibi pamuk çiftçilerinin yaygın olarak üretim süreçlerinde teknik destek ve danışmanlık ihtiyacı ile talebini gösterir. Türkiye'de son dönemde pamuk üretimi üzerine yapılan diğer çalışmalar da pamuk üreticilerinin teknik danışmanlık almak konusunda oldukça istekli ve -toprak ile ürün analizine dayanarak gübre ve tarım kimyasalı kullanımının belirlenmesi ve su kullanımının optimizasyonu gibi konularda- verilen tavsiyeleri uygulamaya açık olduğunu göstermektedir. Ayrıca pamuk çiftçilerine sağlanan teknik desteğin; maliyet, toprak sağlığı, su tasarrufu, verim ve ürün kalitesi anlamında olumlu sonuçları somut şekilde ve birçok durumda kısa vadede görünür olabilmektedir. Bu bakımdan, İyi Pamuk çiftçilerinin teknik desteğe ve danışmanlığa yeterince ulaşamadıkları yönündeki bildirimleri, sistemin geliştirilmesi için izlenecek yol haritasında önemli rol oynar. Ayrıca bu durum, sistem dâhilinde sağlanan ücretsiz destek ve danışmanlığın İyi Pamuk Sistemi'nin tanıtılmasında ön plana çıkarılarak çiftçiler açısından ciddi bir motivasyon kaynağına da dönüştürülebileceğini gösterir.

Halihazırda İyi Pamuk çiftçisi olanlar tarafından verilen "Ürünümü daha yüksek fiyattan satamadığım için avantajlı değil." cevabı da yine İyi Pamuk Sistemi'nden çıkmış çiftçilerin bildirimlerini desteklemekte, pazarlama aşamasında bir fiyat avantajı bulunmamasının çiftçiler açısından motivasyonu zayıflatıcı etkisi olduğuna yönelik ipuçları vermektedir.

Ankete katılan İyi Pamuk çiftçilerinin üçte ikisi, kimyasal kullanımındaki kısıtlamalar yüzünden yabancı ot, üründe hastalık ve haşere ile mücadelede zorluklar yaşadıklarını belirtse de hem anket sonuçları hem de saha ziyaretleri genel olarak İyi Pamuk çiftçilerinin standart sistemin üretim süreçlerine ve verime etkisine ilişkin kaygı ve şikayetlerinin göreceli olarak ikinci planda kaldığını ve belirleyici olmadığını düşündürmektedir.

Grafik 21: Sizce İyi Pamuk uygulamasının olumsuz yönleri neler?

BÖLÜM IV

SÜRDÜRÜLEBİLİR PAMUK ÜRETİMİNİN YAYGINLAŞTIRILMASI İÇİN BİR ÇERÇEVE

Sürdürülebilir tarımsal teknoloji, yöntem ve uygulamalarının bir yenilik olarak çiftçiler tarafından benimsenmesi literatürde “davranış değişikliği” olarak nitelendirilir. Bireylerin davranış değişikliği aşamaları ise şu şekilde ifade edilmiştir: 1. Yenilikten haberdar olma 2. Yeniliğin nasıl uygulanacağı; hangi kaynakları gerektirdiği, beklenen sonuçları, riskleri, avantajları ve dezavantajları gibi konularda bilgi edinme 3. Yeniliğin fırsat, maliyet ve risklerini değerlendirme ve denemeye karar verme 4. Denemek için gerekli kaynak, koşul ve ekipmanı sağlama 5. Uygulama 6. Deneme sürecinde yaşanan zorlukları, sorunları, yeniliğin faydalarını, olumlu ve olumsuz sonuçlarını değerlendirerek devam etmeye, vazgeçmeye ya da bu kararı ileri bir tarihe ertelemeye karar verme.

İlk aşamadan son aşamaya kadar bir yeniliğin uygulanıp benimsenmesinde çiftçilerin karar süreçlerini etkileyen 4 önemli faktör vardır:

1. Motivasyon: Çiftçilerin yeniliğin kendilerine ekonomik ve/veya sosyal bir fayda sağlayacağına ve de yenilikle üretilen katma değerın paydaşlar arasında adilane bölüşüleceğine ikna olmaları önemlidir. Bu potansiyel fayda; yeni teknolojinin, yöntemin ve uygulamaların çiftçinin üretim süreçlerinde karşılaştığı bir olumsuzluğun giderilmesinde, hafifletilmesinde sağlayacağı katkı (örneğin bozulmuş tarla toprağında iyileşme, iklim krizinin üretim üzerindeki etkilerinin hafifletilmesi) olabilir. Bununla birlikte çiftçiye üretim ve pazarlama süreçlerinde sağlayacağı bir avantajdan (maliyet avantajı, pazarlama kolaylığı, fiyat avantajı vb.) söz edilebilir..

2. Uygulanabilirlik: Yaygınlaştırmaya çalışılan yeni teknoloji, yöntem ve uygulamalar; çiftçi tarafından kolay anlaşılabilir, somut adımlarla tarif edilmiş ve gerçekçi olmalı, üretim süreçlerini makul olmayan bir ölçüde zorlaştırmamalı ve üreticiler gerekli ekipmana ve malzemeye erişime sahip olmalıdır. Uygulama süreçlerini kolaylaştırmak için bilgi aktarımı süreçlerinin iyi organize edilmiş olması, bu bağlamda teknik destek ve danışmanlık sağlanması ve çiftçi için uygulama süreçlerinin kolaylaştırılması önemlidir.

3. Ekonomik elverişlilik: Üretimin kârlılığını olumsuz etkileyen (üretim maliyetlerini artırarak ve/veya verimi düşürerek) ya da etkileme ihtimali taşıyan yeni teknoloji, yöntem ve uygulamaların çiftçi tarafından benimsenmesi zordur. Bu durumlarda yenilik ancak çiftçinin karşılaşacağı maliyetten ya da verimden kaynaklı ekonomik kayıp; piyasa mekanizmaları dâhilinde ürün için daha yüksek fiyatla dengelendiğinde ve/veya devlet ya da özel sektör tarafından destek ve sübvansiyonla telafi edildiğinde yaygın olarak benimsenebilir.

4. Risk algısı: Her yeni teknoloji, yöntem ve uygulama, alışlagelmiş üretim süreçlerinde bir değişiklik ifade ettiği için risk de barındırır. Bir yeniliğin taşıdığı riskin çiftçiler tarafından değerlendirilmesi ve göze alınıp alınmamasında çiftçilerin üretim süreçlerine ilişkin yerleşik kanıları ve alışkanlıkları; olası bir ekonomik kaybı göze alma kapasiteleri ve riski sosyal olarak paylaştıracak mekanizmaların bulunup bulunmaması önemli bir rol oynar.

Bu bölümde ilgili aşamalar ve etkenler dikkate alınarak İyi Pamuk Standardı Sistemi'nin Türkiye'deki uygulaması değerlendirilecektir. İyi Pamuk, temelde tekstil sektörünün taleplerinden başlayarak yukarıdan aşağıya (top-down) doğru ilerleyen bir süreç olarak gelişmektedir. Buğday bölgelerindeki doğrudan ekim gibi onarıcı tarım uygulamaları, aşağıdan yukarıya gerçekleşen bir dönüşüm olarak kolektif aksiyona ihtiyaç duyar. Atomize ve birbirinden ayrı hareket eden, kamusal ve sivil toplum desteğinden ve dolayısıyla teknik destekten ve danışmanlıktan yoksun çiftçiler, gününbirlik yaşadıkları sorunlara yine konvansiyonel girdi-yoğun tarım çerçevesi içinde kısa erimli yanıt vermeye çalışırlar. Üretici sayısı fazla, üretim coğrafyası dağınık, tarımsal kurumlar zayıf ve tüketici-üretici-aracı arasındaki mesafeler geniştir.

Koruyucu tarım uygulamaları gibi sürdürülebilir tarım pratiklerine yönelik öneriler, somut, açık ve kanıtlanabilir başarılı örnekler; çiftçiyle yeterince paylaşılmadığı ve iletişimi yapılamadığı sürece çiftçiler tarafından riskli, yeni ve belirsizliği artıran uygulamalar olarak görülmektedir. Büyük çoğunluğu küçük çiftçi kategorisinde bulunan buğday çiftçileri, bu yöntemleri ancak maliyetleri azaltma zorunluluğu karşısında veya uygulama kolaylığı sağlıyorsa ve de güvindikleri çiftçiler yapıyorsa uygulamakta, aksi halde benimsememektedirler. Bu yüzden Orta Anadolu'daki başarılı onarıcı tarım uygulamaları, arkalarındaki sivil toplum örgütlerinin, uzmanların ve önder çiftçilerin kişisel inisiyatifleri ve yapılandırılmamış çabaları ile sınırlı kalmış ancak kimi yerlerde gerçekten maliyet kısıcı özellikleri sayesinde benimsenmiştir. Bu yüzden arkasında kurumsal ve sosyal bir hareket bulunmayan onarıcı tarım uygulamalarının yaygınlaşması çok sayıda ve dağınık aktörün birlikte hareketinin zor olması ya da kolektif davranma ve öğrenme sürecinin güçlükleri nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Belirsizliği azaltmak için onarıcı ya da koruyucu tarım gibi sürdürülebilir tarım uygulamalarının yaygınlaşması çalışmaları kapsamında; tarım pratiklerinin çiftçiye aktarılırken yerelin koşullarına uyarlanmış ve somut öneriler içerdiğinden emin olunmalıdır. Çiftçiye pratik bir şekilde ve doğrudan uygulanabilir ve de çerçevesi belli adımlardan oluşan kolayca hayata geçirilebilir bir yol haritası sunmak kısa ve uzun vadede uygulamaların başarılı olması için önemli bir unsurdur. Sürdürülebilir tarım pratikleri çiftçiye aktarılırken kolay ve somut uygulamalar ile başlanarak kademeli olarak çiftçiler pratikleri öğrendikçe yenilerini eklemek esastır. Bu uygulamalar aktarılırken sürecin başında öncü ve yenilikçi çiftçilerle başlamak ve çiftçinin çiftçiye öğrettiği sosyal bir hareketin parçası olabilecekleri öğrenme ortamları oluşturmak önemlidir.

Bu durumun aksine İyi Pamuk uygulamalarının kısa sürede önemli bir başarı ortaya koymasında; pamuk sektörünün son kullanıcılarından başlayarak tekstil üreticilerine, oradan iplikçilere ve çırçır firmalarına ve en sonunda çiftçilere dek uzanan dikey entegrasyonu görece güçlü bir sektör olmasının payı vardır. Bu sayede tüketicilerin yeni, sağlıklı ve sürdürülebilir ürün talepleri, uluslararası tekstil üreticilerinden Söke'deki ya da Harran'daki pamuk üreticisine göre hızlı bir şekilde ulaşabilmektedir. Burada kolektif aksiyon eksikliği, sektör aktörleri tarafından giderilir. Bunun yerine, İyi Pamuk Standardı'na sahip ürünler etrafında oluşan yeni değer zincirlerinde üretici başta olmak üzere farklı aktörlerin nasıl konumlandığı önem kazanır.

İyi Pamuk Standardı'na sahip ürünler, yeni ürünlerdir. Bu ürünler, tüketiciler ile tekstil üreticileri tarafından talep edilmekte ve bu talep pamuk üreticilerine iletilmektedir. Pamuk üreticisinin standarda girme sürecindeki başlıca nedenler ise çırçır firmalarına duyulan güven ve bu işletmelerle kurulan finansal ilişkiler; ürüne kolay alıcı bulabileceği inancı; fiyat avantajı; yeni bir sürecin gerisinde kalmamak ve İyi Pamuk çiftçisi olmanın sosyal ve kültürel olarak kazandırdığı prestij olarak sıralanabilir. Ancak her yeni ürün gibi İyi Pamuk standartlı ürünler de yeni değer yaratmakta, dolayısıyla çiftçiler de bu yeni zincirdeki payını sorgulamaktadır. Yukarıda genel profili betimlenen pamuk çiftçisi, ekonomik gücü olan, yeniliklere açık, piyasa mesajlarını hızlı algılayan bir çiftçi tipidir. Bağımsızlığına düşkün ve geleneksel olarak başka aktörlerin tavsiye ve önerilerine karşı kuşukudur. Buna rağmen azımsanmayacak sayıda çiftçi, İyi Pamuk Standardı Sistemi'ne dâhil olmuştur.

İyi Pamuk Standardı, çiftçilere somut adımları olan uygulanabilir bir yol haritası sunmakta; çiftçiden alışageldiği üretim biçimini radikal şekilde değiştirmesini talep etmeden gerçekçi asgari standartlara uymasını beklemekte ve ekonomik olarak çiftçiye ek bir külfet getirmemekte, ayrıca verimde de düşüşe neden olmamaktadır. Bu anlamda İyi Pamuk, sürdürülebilir tarımsal yaklaşımların pek çoğunun yaygınlaştırılması sürecinde engel teşkil eden pek çok faktörü ortadan kaldırmakta veya hafifletmektedir. Her ne kadar özellikle kimyasal kullanımındaki kısıtlamalar bazı çiftçilerde hastalık ve haşereyle mücadele konusunda belli bir düzeyde kaygı uyandırıyorsa da İyi Pamuk'un iyi yapılandırılmış ve tüm dünyada yaygın uygulanan bir sistem olması ve sistem dâhilinde teknik destek ve danışmanlık sağlanması çiftçide risk algısını da minimize eder.

Bununla birlikte bazı pamuk çiftçilerinin perspektifinden bakıldığında İyi Pamuk Standardı'nın çiftçiye sağladığı faydanın yeterince açık olmadığı düşünülebilir. Bu nedenle sisteme dâhil olmak ve sistem içerisinde kalmak için gerekli motivasyonu sağlaması bakımından İyi Pamuk Standardı geliştirilmeye açık bir durumdadır. Bunun bir nedeni de Türkiye'de pamuk üretiminin mevcut koşullarıdır. Yukarıda belirtildiği üzere, pamuk çiftçisinin algısı bakımından bazı özel bölgesel koşullara rağmen Türkiye'de pamuk üretiminin genelinde toprak sağlığının bozulması ve iklim krizinin etkileri, ürün verimlerine henüz yansımamış durumdadır. Düşük maliyetle sulama olanağı ve yoğun kimyasal girdi kullanımı ile çiftçiler yüksek verim alabilmekte ve sonuçta Türkiye pamuk veriminde dünyada ilk sıralarda yer almayı sürdürmektedir. Çiftçiler arasında konvansiyonel uygulamaların olumsuz etkilerine ilişkin farkındalığın ve bilincin yaygınlaşmasına karşın kısa vadede bu uygulamaların baskılanmadıkları gözlemlenmekte olup kapıya dayanmış bir kriz duygusunun ise henüz hakim olmadığı görülmektedir. Çiftçiler arasında tarımsal işletmelerinin geleceğine ilişkin belirsizlik ve tehdit algısı ya da konvansiyonel yöntemlerin olumsuz etkilerinin yakın vadede üretim süreçlerini tehdit eder boyuta gelebileceğine dair bir endişe görülmemektedir. Bu da

ÇİFTÇİLER ARASINDA
KONVANSİYONEL
UYGULAMALARIN
OLUMSUZ ETKİLERİNE
İLİŞKİN FARKINDALIĞIN
YÜKSEK OLMASINA
RAĞMEN KAPIYA
DAYANMIŞ BİR KRİZ
DUYGUSUNUN HENÜZ
HAKİM OLMADIĞI
GÖRÜLMEKTEDİR.

© Gökçen Kunter Karaduman

sürdürülebilir uygulamaların getireceği, topraklarının sağlığı ve maliyet avantajı da dâhil olmak üzere birçok olumlu değişimin önemini pamuk çiftçileri nezdinde daha az görünür kılabılır. Ayrıca, pamuk çiftçileri, genel olarak konvansiyonel pamuğu da kolaylıkla pazarlayabildiklerinden İyi Pamuk’a sektörden gelen yüksek taleple ilişkili pazarlama avantajını da doğrudan deneyimlememektedirler.

Bu durumla da yakından ilişkili olarak, çiftçilerin bazıları İyi Pamuk Standardı dâhilinde bir değer üretilip bunun karşılığında herhangi bir fayda sağlamadıkları duygusunu ifade etmekte ve standarda dayalı üretim karşılığında çiftçilerin fiyat avantajı/prim talep ettikleri gözlemlenmektedir. Konvansiyonel yöntemlere kıyasla ek bir çaba olarak gördükleri İyi Pamuk Standardı’nda, prim talep etmelerinde ise şeffaflık ve takip edilebilirlik talebi ön plana çıkar. Çiftçiler, tedarik zinciri içerisinde İyi Pamuk’un üreticiden tekstil firmasına ulaştığı sürecin, özellikle de farklı aşamalarda ürünün fiyatlandırılmasının şeffaflığına dair şüphe duyabilir. Bu bakımdan, çiftçi tarafından ürününün takibini mümkün kılacak şeffaf bir veri sisteminin oluşturulması, çiftçinin ürettiği pamuğun tedarik zinciri içerisinde fiyatlanmasına ilişkin bilgiye erişebilmesi ve ürününü takip edebilmesi önemlidir. Mevcut bilgi teknolojileri, akıllı telefonlar gibi herkesçe ulaşılabilir araçlar, çiftçilerin ürün fiyatını ve kendi ürünlerini takip edebilmeleri gibi konularda taleplerinin karşılanabilmesi için olanak sunar. Sertifika ve standarda dayalı süreçlerde şeffaflık, açıklık, güven esastır ve bu unsurlar çiftçilerin gönüllü şekilde sertifika veya standart sürecinin içinde kalmasının ön koşullarıdır.

Ekolojik, sosyal ve ekonomik olarak sürdürülebilir pamuk üretimini tüketicilere ve üreticilere ek bir maliyet yüklemeyen yaygınlaştırma perspektifiyle şekillenen İyi Pamuk Standart Sistemi dâhilinde yaratılan değerın fiyat farkıyla teşvik edilmesi öngörülmediğinden; çiftçilerin bu talebi kimi yerlerde çırcır firmaları tarafından çiftçilere “prim sözü” verilerek giderilmektedir. Söke’de ve Şanlıurfa’da görüştüğümüz çırcır firmaları, çiftçileri teşvik etmek için küçük de olsa bir prim sözü verdiklerini ifade etmişlerdir. Kimi yerlerde ise saha denetmenleri, İyi Pamuk uygulamasının sonucu olarak gübre başta olmak üzere girdi maliyetlerinde bir azalmayı tarif ederek çiftçileri ikna etmektedirler. Ulusal Pamuk Konseyi’nin hesaplamalarına göre 2022 sezonunda kütlü pamuk maliyeti kilogram başına 13,25 TL; satış fiyatı ise 17,66 TL ve destek sonrası net kâr marjı yüzde 27 olmuştur.⁹ Çiftçilerin artan girdi fiyatları karşısında girdi kullanımını azaltma eğiliminin de gösterdiği üzere çiftçiler, maliyeti düşürecek yöntem arayışındadır. Bu noktada, özellikle çok önemli bir maliyet kalemi olan suni

gübreye alternatif yollarla orta ve uzun vadede toprağın veriminin artırılmasını da içeren İyi Pamuk uygulamaları çiftçi için önemli bir avantaj sağlayabilme potansiyeline sahiptir. Ancak bu uygulamalar ile Türkiye’de farklı bölgesel koşullarda ne ölçüde bir maliyet avantajı yaratılabildiğine ilişkin yerel verilere dayanan araştırmalar mevcut değildir. Çiftçiler, yaygın olarak uygulamaların kendi üretim koşulları dâhilinde ve bulundukları bölgedeki somut sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Bu nedenle İyi Pamuk Standardı’nın dünya geneli için yıllık bazda hazırladığı sonuç göstergeleri raporundaki verilerin çiftçi perspektifinden daha anlaşılabilir ve somut hale getirilmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. İyi Pamuk’un yalnızca fiyat ve ekonomik getiri açısından değil, çiftçiler için toprak, çevre ve kaynak kullanımı açısından da kendilerine ve yakın çevrelerine yönelik pozitif etkisi olduğu anlatılmalıdır. Ancak bu basitçe yürütülebilecek bir bilinçlenme faaliyeti değildir. Çiftçilerin kendilerini bir sosyal hareketin parçası olarak konumlandırımları için sürdürülebilir üretimin bir prestij konusu olarak tanımlanması önemlidir. Kendine has bir topluluk, hareket ve onun somut çıktısı olarak sürdürülebilir üretim çiftçinin kendisini bir değer olarak gördüğü ve kendini ait hissettiği kurumların, sembollerin ve temsillerin ortaya çıkmasını gerektirir. Bugün çiftçiler arasındaki yaygın kanı, başarılı çiftçinin “yüksek verim elde eden çiftçi” olduğu yönündedir. Oysa saha ziyaretlerinin birinde İyi Pamuk çiftçisi, kendini gururla çevre ve toplum konusunda “bilinçli” bir çiftçi olarak tanıtmıştır. Kendini bu şekilde ifade edebilmek ancak İyi Pamuk çiftçilerini bir araya getiren sosyal ve kurumsal yapılaşmanın var olmasıyla mümkündür.

Öte yandan yukarıda bahsedilen sürdürülebilir üretimin bir sosyal hareket ve bir sosyal topluluk olarak ortaya çıkış ihtiyacı, İyi Pamuk Standardı’nın onarıcı ve sürdürülebilir tarım ilkelerine uygunluğunun özenle takip edilmesini gerektirir. Standarda dâhil olma sürecinde gübre, ilaç ve su kullanımı konusunda, saha denetmenleri tarafından yapılan test ve kontrollerin etkinliğinin artırılması gereklidir. Ayrıca azaltılmış toprak işleme yöntemleri, biyoçeşitlilik ve örtü bitkilerinin ekilmesi gibi onarıcı tarım yöntemlerinin teşvik edilmesi, bunların uygulanması ve öğrenilmesi İyi Pamuk’un topluluk oluşturma özelliğinin güçlendirmesinde yardımcı olabilir. Anket sonuçlarının gösterdiği gibi çiftçilerin çoğunluğu teknik destek beklmelerine rağmen çiftçi eğitimlerine ve tarla günlerine katılmakta isteksiz görünmektedir. Bu durum başta çelişki gibi görünse de neden; topluluk oluşturma ve tarımsal yayım sürecinde, bu tarz faaliyetlerin istikrarlı, somut olarak sürdürülmemesi; uygulamaların ise gözlemlenebilir sonuçların esas alınacak şekilde yürütülmesine dair geliştirilmesi gereken yönlerin olmasından kaynaklanır. Pamuk saha denetmenleri ile yaptığımız mülakatlar, çiftçilerin somut ihtiyaçları için denetmenlerle güvene dayalı birebir ilişki kurarak yardım talep ettiklerini gösterir. Çiftçinin karmaşık karar sürecinde yaşadığı sıkıntılardan söz edilen mülakatta “Çiftçi artık yalnız olmak istemiyor.” denilmektedir.

9 Ulusal Pamuk Konseyi, Pamuk Sektörü Raporu 2022

Yine bu durumla ilişkili bir diğer konu ise İyi Pamuk’un da içinde olduğu sürdürülebilir tarım uygulamalarının konvansiyonel tarımdan farklı olarak bir öğrenme süreci gerektirmesidir. Onarıcı tarımın en geniş halinde, yerel koşullara uygun pratiklerin geliştirilmesi, sonuçlarının görülmesi ve benimsenmesi birkaç sezona yayılan bir faaliyetin sonucu olabilir. Bu öğrenme süreci, bireysel olarak benimseme ya da reddetme kararlarına yol açan sosyal bir süreçtir. Çiftçilerin yeni uygulamalara ya da pratiklere ilişkin ilk tepkisi, genellikle bulundukları yakın coğrafyada bu yöntemlerin uygulanıp uygulanmadığı ve uygulama sonuçları üzerinedir. Çiftçi kendi tarlasının “kendine özgü” olduğunu varsayar ve diğer çiftçilerin uygulamalarını yakından izler. Sökeli bir çiftçi, Harran’daki başarılı bir uygulamaya karşı meraklı ancak kuşkuludur. Bu yüzden de bir saha denetmeninin belirttiği gibi “Ekimden hasata kadar en az bir sezon boyunca çiftçilerin onarıcı tarımı görmeleri, sonuçlarını anlamaları gereklidir.” bununla birlikte önerilen uygulamanın “kolay ve uygulanabilir bir yöntem olması” istenir. Çiftçi, çoğu kez değişimin karşısında değildir ancak “kahraman olmak” istemez. Farklı uygulamaların destekçisi olmak istemesine karşın çok sayıda üretici, uygulamaları kendisinden önce başkasının deneyimlemesini tercih eder. Onarıcı tarım uygulamalarının içerdiği riskleri gözetken bir kurumsal, finansal destek sisteminin olmadığı durumda, bir topluluk içinde olma ihtiyacı ve arzusu öne çıkabilir. Bu yüzden sürdürülebilir tarım toplulukları konuşarak, deneyerek, izleyerek yol alan, kolektif özellikleri doğal olarak ortaya çıkan topluluklardır. Tarımsal yayım ve iletişim stratejilerinin bu gerçeği dikkate alan bir perspektiften tasarlanması ve uygulanması beklenir.

İyi Pamuk uygulamasında çiftçilerin sürece dâhil olmalarında çırçır firmalarının rolü önemlidir. Kimi durumlarda doğrudan kendileri üretici olan ya da arazilerini çiftçilere kiraya veren firma sahipleri, İyi Pamuk çiftçi sayısının artmasında belirgin bir rol oynamıştır. Firmaları bu konuma getiren ise hem üreticiler ile doğrudan temasta olmaları hem de üreticilerle alıcı olarak çok yönlü finansal ve sosyal ilişkilere sahip olmalarıdır.

İyi Pamuk benzeri sertifikasyon süreci; denetleme, izleme, teknik destek ve dokümantasyon aşamalarını içerir. İyi Pamuk uygulama ortakları görece az sayıda saha personeli ile bu süreci devam ettirmekte, kimi yerlerde çiftçilerle iletişimin etkinliğini artırmak için çalışılan köy sayısının azaltılması saha personel sayısının sınırlı olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak saha personelleri, çeşitli düzlemlerde önemli işlevlere sahiptir. İdari sürecin gereği olarak yaptıkları işlerin haricinde, çiftçilerle kurdukları güven ilişkisi yukarıda bahsettiğimiz İyi Pamuk çiftçilerinin bir topluluk olarak gelişmesine önemli bir katkı sunar. Ayrıca saha personellerinin pozisyonunun daha genel olarak çiftçiler ile “uzmanlar” arasındaki ilişkinin konvansiyonel tarımda yıpranmasıyla doğrudan ilişkili olduğu da vurgulanmalıdır. Bir çiftçi çarpıcı şekilde, “Köylü, mühendisten sıkılmış.” demektedir. Burada kast edilen pek çoğu ilaç ya da gübre bayi olarak çalışan ziraat mühendislerinin, çiftçiyle ilişkilerinin çoğu durumda ticari bir ilişkiye indirgenmiş olmasıdır. Bu durumlarda ziraat mühendislerinin fonksiyonu, çiftçi için güvenilmez hale gelmektedir. Böyle bir ortamda, çiftçiye “bir şey satmaya çalışmayan” İyi Pamuk saha personeli, çiftçi tarafından saygı görmekte ve temsil ettiği kurum, sahip olduğu teknik bilgi ile çiftçi açısından dinlenmeye değer bulunmaktadır. Çiftçiye doğrudan sürdürülebilir tarım uygulamaları ile tanıştıran, tarladaki deneyimini paylaşan denetmen; çiftçinin deneyimini ciddiye aldığı ve bir öğrenme sürecinin parçası olduğu ölçüde çiftçiler tarafından teşvik edici, destekleyici ve güven duyulacak bir aktör olarak görülür.

DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİNİ HEDEFLEYEN SOMUT ÖNERİLER

- İyi Pamuk’un ve onarıcı tarımın çiftçiler tarafından bilinirliği özellikle Türkiye pamuk üretiminde önemli bir ağırlığı olan Güneydoğu Bölgesi’nde zayıftır. Yeniliğe ilgi duyan genç çiftçilerin oranının yüksek olduğu, geniş aile yapısının esas olduğu ve işlenen arazilerin büyük olduğu bu bölgede, İyi Pamuk başta olmak üzere sürdürülebilir yöntemlerin yaygınlaştırılması için büyük bir potansiyel vardır. GAP bölgesinde pamukta sürdürülebilir yöntemlerin çiftçiler arasında bilinirliğinin artırılmasına yönelik faaliyetlerin yoğunlaşması, Türkiye’de pamuk üretimde dönüşümü hızlandıracaktır.
- Uzmanlar, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları gibi aktörlerin; yukarıdan ilettikleri mesajların yerel bazda sahiplenilmesi için çiftçiler arasında mevcut bilgi ve iletişim ağlarından faydalanılmalı ve yerel tarım topluluklarıyla iş birliği yapılmalıdır. Tarımsal üretimle ilgili konularda, çiftçiler en çok diğer çiftçilere güvenmektedir. Ayrıca İyi Pamuk örneğinde çırçır firmalarının çiftçi sahiplenmesinde en önemli aktörlerden biri olduğu görülmektedir. Bu nedenle hem daha çok çırçır firması İyi Pamuk Standardı Sistemi’ne dâhil edilmeli hem de firmaların sektörün İyi Pamuk talebini çiftçilere yansıtması için çalışmalar yapılmalıdır. İyi Pamuk ve sürdürülebilir uygulamaların yaygınlaştırılmasında deneyimli lisanslı çiftçiler ile bu uygulamaları deneyip memnun kalan ve sürdüren çiftçilerin rol alması sağlanmalı, bu çiftçilerin deneyimlerini birincil elden diğer çiftçilere aktarmaları için yapılandırılmış faaliyetler teşvik edilmelidir.
- İPUD ve İyi Pamuk uygulama ortaklarının derlediği bilgi ve veri kaynaklarına dayanarak İyi Pamuk çiftçilerinin gelir ve yaşam koşullarındaki değişimin, İyi Pamuk tarlalarındaki pamuk verim oranının konvansiyonel pamuk üretimi ile kıyaslanacak şekilde ortaya konması önemlidir. Özellikle İyi Pamuk Standardı dâhilinde hayata geçirilen pilot onarıcı tarım yöntemlerinin çiftçiye sağladığı maliyet avantajını yerel bazda toplanan somut verilerle açık ve net olarak ortaya koymak için araştırmalar yürütülmeli, elde edilen sonuçlar yayım faaliyetlerinde öne çıkarılmalıdır. Büyük bir maliyet kalemi teşkil eden suni gübreye alternatif olarak toprağın verimini artıran yöntemlerin olumlu sonuçları ise bilhassa vurgulanmalıdır.
- İyi Pamuk çiftçilerinin, çırçır firmalarından ticaret borsasına ve tekstil üreticilerine dek uzanan tedarik zincirinde ürünlerini ve ürünlerinin farklı aşamalarda fiyatlanmasını takip etmelerini sağlayacak, sistemin şeffaflığına ve güvenilirliğine ilişkin şüphelerini ortadan kaldıracak dijital takip mekanizmaları geliştirilmeli ve hayata geçirilmelidir. Kendi ürettiği pamuk, çiftçi için bir gurur kaynağıdır, takip edilebilirlik ise bu durumu pekiştirecektir. İyi Pamuk benzeri sertifika sistemlerinde güvenilirlik ve şeffaflık, çiftçilerin gönüllü katılımını temin etmek için esastır.
- **Pamuk çiftçilerinin tarımsal üretim süreçlerinde teknik destek ve danışmanlık talebini karşılayacak ve sahada çiftçi ile yüz yüze iletişimi sağlayacak uzman kişilerin etkinliği, uygulamalardaki başarının en önemli belirleyicisidir.** İyi Pamuk sistemi dâhilinde sunulan teknik desteğin güçlendirilmesi, çiftçiler açısından sisteme dâhil olmak için önemli bir motivasyon kaynağı sağlayabileceği gibi standart gereği uygulanan tarım kimyasalı

DEVLET DESTEĞİ, İYİ PAMUK’U ÇİFTÇİ AÇISINDAN EKONOMİK OLARAK DAHA CAZİP HALE GETİRMENİN YANINDA ÇİFTÇİLERİN SİSTEME GÜVENİNİ DE GÜÇLENDİRECEK, İKNA SÜREÇLERİNİ KOLAYLAŞTIRACAKTIR.

kısıtlamaları konusunda da çiftçiye güven verir. İyi Pamuk Standardı dışında onarıcı, koruyucu, doğa pozitif tarım uygulamaları gibi sürdürülebilir yöntem ve uygulamaların yaygınlaştırılması için sahada çalışma yürüten sivil toplum kuruluşları, imkanlar dâhilinde benzer bir teknik danışmanlık sağlayabilirlerse bu yöntemlerin benimsenmesini kolaylaştıran, hızlandıran bir rol oynayabilir. Saha personeli ekiplerinin genişletilmesi ve çiftçiyle iletişimde çok yönlü bir işlevi olan sahada çalışan kişilerin hem mesleki teknik hem de iletişim becerilerinin artırılması gereklidir.

- İyi Pamuk Standardı’nın devlet tarafından verilen iyi tarım desteğinden faydalanması için yürütülen lobi çalışmaları güçlenerek sürdürülmelidir. Devlet desteği, İyi Pamuk’u çiftçi açısından ekonomik olarak daha cazip hale getirmenin yanında çiftçilerin sisteme güvenini de güçlendirecek, ikna süreçlerini kolaylaştıracaktır.
- “İyi Pamuk çiftçisi” olmak prestijli bir pozisyon haline getirilmelidir. Özellikle genç çiftçiler arasında “yeni nesil çiftçi” imajı yaygınlaştırılmalı; ekonomik kârlılık yanında sürdürülebilirlik, dirençlilik, sosyal, ekolojik, iklimsel ve etik anlamda değerleri önemseyen, yeniliğe ve teknolojiye açık, toplumda saygınlığı yüksek çiftçi modeli teşvik edilmelidir.
- İyi Pamuk çiftçisi olmanın bir topluluğun parçası olmak anlamına gelebilmesi için İyi Pamuk çiftçilerinin yerelde birbirleri ile temasta olacakları eğitim, tarla günü, demonstrasyon gibi faaliyetlerin artırılması, çiftçilerin başka bölgelere saha gezileri düzenlemesi, İyi Pamuk çiftçilerinin kullanabileceği mobil dijital uygulamalar tasarlanması, bu mecralarda hem bilgi ve deneyim paylaşılması hem de sosyal ağ kurma imkanı yaratılması gereklidir. Çiftçilerin ihtiyacı olduğu anda güncel bilgilere kolaylıkla ulaşabileceği mobil uygulama özel olarak hazırlanırsa güncel duyurular buradan yapılabilir, online eğitimler düzenlenebilir, çiftçilerin mesaj göndereceği bu uygulama çoklu iletişime izin verecek şekilde geliştirilebilir. Öte yandan, var olan sosyal medya (Facebook başta olmak üzere) ortamlarından da faydalanılması gereklidir.
- Türkiye’de pamuk sektörünün bir bütün olarak dönüşümünü olanaklı kılacak şekilde ve İyi Pamuk uygulamasının sunduğu iyi örnek ışığında; sisteme dâhil olmayan pamuk çiftçileri arasında da bazı temel sürdürülebilir uygulamaların, yöntemlerin ve yaklaşımların teşvik edilip yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Eğitim ve İletişim Önerileri

- Pamuk çiftçisine yönelik eğitimlerde alışlagelen klasik kapalı ortam (sınıf içi, toplantı salonu gibi) eğitimlerden ziyade yer temelli eğitimden yararlanılması önemlidir. Özel tarımsal araziler, pilot araziler, tarımsal araştırma geliştirme çalışmaları yürütülen araziler, Tarımsal Yayım ve Hizmet içi Eğitim Merkezleri ve TİGEM ARGE arazileri gibi kamusal alanlar sürdürülebilir tarım pratiklerinin yaygınlaşması için yer temelli eğitim kapsamında yararlanılabilecek ortamlara örnek olarak verilebilir. Bu alanlardaki eğitim ya da demonstrasyon çalışmalarının; pratik uygulama odaklı olması, sonuçlarının takip edilebilir hale getirilmesi ve çiftçilerin kendi arazilerindeki özgünlüklere dönük öneriler ile birlikte sunulması önemlidir.

- Pamuk çiftçisinin en çok aile büyükleri ve diğer çiftçilerin tavsiye ve önerilerine güvendiği bu araştırmanın sonuçlarında görülmektedir. Bu kapsamda çiftçi eğitimleri göz önünde bulundurulduğunda akran öğretim yöntemleri ön plana çıkmaktadır. Çiftçi kapasite artırımı ve eğitim çalışmalarında; çiftçiye bildiklerini ve öğrendiklerini aktarabildiği öğrenme ortamları oluşturulmalıdır. Yeni ve sürdürülebilir tarım pratiklerinin çiftçiler arasında yaygınlaştırılması için öncü, yenilikçi ve güvenilir çiftçi grupları oluşturulması; eğitime bu kişilerle başlanması ve bölgede yaygınlaştırılma faaliyetleri sırasında bu kişilerin diğer çiftçilere öğrendikleri ve hayata geçirdikleri uygulamaları aktaracağı sosyal ortamlar oluşturulması, uygulamaların kısa ve uzun vadede yaygınlaştırılmasında başarıya ulaşmayı kolaylaştıracaktır. Bu süreç içerisinde çiftçiye destek sağlamakla görevli saha personeli ve yerel kurumlardaki kamu personelinin sürdürülebilir tarım uygulamalarına yönelik kapasitesini artırmak ve bu kişilerin arazide çiftçiye birebir uygulamalı olarak danışmalık ve destek vereceği; kuvvetli çiftçi-uzman ilişkilerinin kurulacağı programlar da hayata geçirilmelidir.

- Çiftçi tarafından yeni ve sürdürülebilir tarım uygulamaları belirsiz ve risk algısı yüksek olarak algılanabilmektedir. Bu belirsizliği azaltmak ve risk algısını düşürmek için bu uygulamalar çiftçiye aktarılırken yerelin koşullarına uyarlanmış ve somut pratikleri içerdiğinden emin olunmalıdır. Çiftçiye pratik, doğrudan uygulanabilir ve çerçevesi belli adımlardan oluşan -en azından başlangıç seviyesinde- kolayca hayata geçirilebilecekleri bir yol haritası sunmak uygulamaların başarılı olması için önemli bir kriterdir. Sürdürülebilir tarım pratikleri çiftçiye aktarılırken görece uygulaması daha kolay, etkisi gözlemlenebilir ve somut pratikler ile başlanmalı ve de çiftçiler pratikleri öğrendikçe yenileri seviye seviye aktarılmalıdır. Yöntemlerin uyarlanması sürecinde uzman ya da deneyimli çiftçiye erişim imkanı sürekli kılınmalıdır.

- Sürdürülebilir yöntemler için tasarlanan iletişim stratejisi, çiftçinin geleneksel, bilindik, ya da aile bireyleri ve yakın çevreden edindiği bilgi ve uygulamaları önemsizleştirmemeli, buna karşın sürdürülebilir uygulamaların değişen iklim, çevre ve ekonomik koşullara uyum açısından zorunlu olduğu, çiftçilerin gelir ve yaşam koşullarını iyileştirebileceği fikrini öne çıkarmalıdır.

- Yaygın olarak benimsenmiş konvansiyonel tarım pratiklerinin kullanımının azaltılması ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının yaygınlaştırılmasına yönelik farklı paydaşların dâhil edildiği başarılı davranış değişikliği müdahalelerine ihtiyaç duyulmakta olup bu çalışmalar kapsamında kullanılabilecek bilim temelli davranış değişikliği yaklaşım ve metotları bulunmaktadır. **Bu çalışma “Çevre için Davranış Odaklı Tasarım” davranış değişikliği yaklaşımı kapsamında bir dizi demografik, ekonomik değişkeni ve pamuk çiftçisi özelliklerini anlamak amacıyla yapılmıştır.** Paydaşların değerleri, normları, tutum ve ekonomik özellikleri gibi sosyo-kültürel bağlamı yansıtan çalışmalar ortaya konularak ele alınan bu yaklaşım ve metotların kamu, sivil toplum ve akademi tarafından daha çok araştırılması ve kullanılması ise önemli bir gerekliliktir.

Pamukta sürdürülebilir tarımın yaygınlaştırılması için öneriler

İyi Pamuk incelemesi

%100GERİ
DÖNÜŞTÜRÜLMÜŞ**%12**

2022 yılında İyi Pamuk standardı ile üretilen pamuğun Türkiye'deki toplam pamuk üretimine oranı.

%74

Yaşadığı bölgede kuraklık ya da yağışların azaldığını gözlediği ifade eden çiftçi oranı.

%87

Küresel iklim değişikliğine inanan pamuk çiftçisi oranı.

%37

Kimyasal gübre kullanımını azalttığını belirten çiftçilerin oranı.

%33

Son yıllarda toprak işlemeyi azalttığını belirten pamuk çiftçilerinin oranı.

%16

Yakın dönemde tarımsal üretimi azaltacağını belirten pamuk çiftçisi oranı.

Neden buradayız?

Dünyanın doğal çevresini korumak ve insanın, doğayla uyum içinde yaşadığı bir geleceği kurmak için.

wwf.org.tr

© Panda amblemi WWF – Dünya Doğayı Koruma Vakfı

© WWF tescilli markadır

Bizi Twitter'da takip edin: @wwf_turkiye

Bizi Instagram'da takip edin: @wwf_turkiye

Bizi Facebook'ta takip edin: @wwfturkiye